

# rādhā-kṛṣṇa-gaṇoddeśa-dī pikā

## br̥had-bhāgaḥ prathamah

vande guru-pada-dvandvaṁ bhakta-vṛnda-samanvitam |  
śrī-caitanya-prabhum vande nityānanda-sahoditam ||1||  
śrī-nanda-nandanam vande rādhikā-caraṇa-dvayam |  
gopījana-samayuktaṁ vṛndāvana-manoharam ||2||

granthārambhaḥ

ye sūtritāḥ satā ratyā prasiddhāḥ śāstra-lokayoḥ |  
vyākriyante parivārās te vṛndāvana-nāthayoḥ ||3||<sup>1</sup>  
māthura-maṇḍale loka grantheṣu vividheṣu ca |  
purāṇe cāgamāḍau ca tad-bhakteṣu ca sādhuṣu ||4||  
te samāsād vilikhyante sva-suhṛt-parituṣṭaye |  
anupūrvī-vidhānena rati-prathita-vartmanah ||5||  
te kṛṣṇasya parivārā ye janā vraja-vāsinaḥ |  
paśu-pālās tathā viprā bahiṣṭhās ceti te tridhā ||6||

tatra **paśupālāḥ**—  
paśu-pālās tridhā vaiśyā ābhīrā gurjarās tathā |  
gopa-vallabha-paryāyā yadu-vaṁśa-samudbhavāḥ ||7||

**vaiśyāḥ**—  
prāyo go-vṛttayo mukhyā vaiśyā iti samīritāḥ |  
anye’nulomajāḥ kecid ābhīrā iti viśrutāḥ ||8||

**ābhīrāḥ**—  
āgavādy anu tat-samyād<sup>2</sup> ābhīrās ca smṛtā ime |  
ābhīrāḥ śūdra-jāṭiyā go-mahiṣādi-vṛttayaḥ |  
ghoṣādi-śabda-paryāyāḥ pūrvato nyūnatām gatāḥ ||9||

**gurjarāḥ**—  
kincid ābhīrato nyūnas chagādi-paśu-vṛttayaḥ |  
goṣṭha-prānta-kṛtāvāsāḥ puṣṭāṅgā gurjarāḥ smṛtāḥ ||10||

<sup>1</sup> ye viśrutāḥ parivārā rādhā-mādhavayor iha | tan-niyogās ca līlā ca tathā parikarādayaḥ || iti  
pāṭhāntaram | ayam ślokaḥ granthāntare laghu-bhāge dṛśyate | tatra “loka-śāstrayoḥ” iti pāṭhāntaram.

<sup>2</sup> ācārāt tena tat-sāmyāt ity api pāṭhaḥ.

**viprāḥ—**

sarva-veda-vido viprāḥ yājanādy-adhikāriṇaḥ<sup>3</sup> ||11||

**bahiṣṭhaḥ—**

bahiṣṭhaḥ kāravaḥ proktā nānā-śilpopajīvināḥ |  
ebhiḥ pañca-vidhair eva parivārā harer iha ||12||  
pūjyā bhrātr-bhaginy-ādyā dūtyo dāsās ca śilpinaḥ |  
dāsikās ca vayasyās ca preyasyaś ceti te'ṣṭadhā ||13||  
manya bhrātr-ādayas tasya vayasyāḥ sevakādayaḥ |  
śrī-goṣṭha-yuvarājasya preyasyaś ca pura-kramāt ||14||

**pūjyāḥ—**

pūjyāḥ pitāmahādyās ca tathā jñeyā mahīsurāḥ |  
pitāmaho harer gauraḥ sita-keśaḥ sitāmbaraḥ ||15||  
maṅgalāmṛta-parjanyaḥ parjanyo nāma ballavaḥ<sup>4</sup> |  
yaḥ surarṣer nideśena lakṣmī-bhartur upāsanām ||16||  
variṣṭho vraja-goṣṭhīnām sa kṛṣṇasya pitāmahaḥ |  
purā nandīśvare cakre śreṣṭha-santati-kāṅkṣayā ||17||  
vāg amūrtā tate vyomni<sup>5</sup> prādurāsīt priyaṅkarī |  
“tapasānena dhanyena bhāvināḥ pañca te sutāḥ ||18||  
varīyān madhyamas teṣāṃ nanda-nāmā bhaviṣyati |  
nandanas tasya vijayī bhavitā vraja-nandanaḥ ||19||  
surāsura-śikhā-ratna-nīrājita-padāmbujaḥ |”  
tuṣṭas tatra vasann atra prekṣya keśinam āgatam ||20||  
parivāraiḥ samam sarvair yayau bhīto brhad-vanam |  
pitāmahī mahī-mānyā kusumbhābhā harit-paṭā |  
varīyasīti vikhyātā kharvā kṣīrābha-kuntalā ||21||  
pitṛvyau pitur urjanya-rājanyau ballavau ca yau |  
naṭī suverjanākhyāpi<sup>6</sup> pitāmaha-sahodarā ||22||  
guṇavīraḥ patir yasyāḥ sūryasyāhvaya-paṭṭanam |  
pitā vraja-janānando<sup>7</sup> nando bhuvana-vanditaḥ ||23||  
tundilaś candana-rucir bandhujīva-nibhāmbaraḥ |  
tīla-taṇḍulitaṃ kūrcaṃ dadhāno lamba-vigrahaḥ ||24||  
upanandānujo nando vasudeva-suhṛttamaḥ |  
gopa-rāja-yaśode ca kṛṣṇa-tātau vrajeśvarau ||25||  
vasudevo'pi vasubhir<sup>8</sup> divyatīty eṣa bhāṇyate |  
yathā droṇa-svarūpaś ca khyātaś cānakadundubhiḥ ||26||  
nāmedaṃ gāruḍe proktaṃ mathurā-mahimā-krame |  
vṛṣabhānur vraje khyāto yasya priya-suhṛd-varaḥ ||27||  
mātā gopa-yaśo-dātrī yaśodā śyamala-dyutiḥ<sup>9</sup> |  
mūrtā vatsalatevāsau śakracāpa-nibhāmbarā ||28||

<sup>3</sup> yajanādi-vidhāyinaḥ iti ca pāṭhaḥ.

<sup>4</sup> parjanyaābhidha īryate iti ca pāṭhaḥ.

<sup>5</sup> vāg asau vitate vyomni iti pāṭhāntaram.

<sup>6</sup> naṭīsure sujanyākhyā iti ca pāṭhaḥ.

<sup>7</sup> pitā vrajārpitānandaḥ iti pāṭhāntaram.

<sup>8</sup> vasuṣu

<sup>9</sup> yaśodā moda-medurā iti pāṭhāntaram.

nātisthūla-tanuḥ kiñcid dīrgha-mecaka-kuntalā |  
aindavī kīrtidā yasyāḥ priyā prāṇa-sakhī varā ||29||  
gokulādhīśa-grhiṇī yaśodā devakī-sakhī |  
gopeśvarī goṣṭha-rājñī kṛṣṇa-mātetī bhānyate ||30||

tathā ca ādi-purāṇe—

dve nāmnī nanda-bhāryāyā yaśodā devakī ca |  
ataḥ sakhyam abhūt tasyā devakyā śauri-jāyayā ||31||

rohiṇī brhad-ambāsya praharsārohiṇī sadā |  
snehaṁ yā kurute rāma-snehāt koṭi-guṇaṁ harau ||32||  
upanando'bhinandaś ca pitṛvyau pūrvajau pituḥ |  
pitṛvyau tu kanīyāmsau syātām sannanda-nandanau ||33||  
ādyah sitāruṇa-rucir dīrgha-kūrco harit-paṭaḥ |  
tuṅgī priyāsya sārāṅga-varṇā sārāṅga-śātikā ||34||  
dvitīyah kambu-ramya-śrī-lamba-kūrco'sitāmbarah |  
bhāryāsya pīvarī nīla-paṭā pāṭala-vigharā ||35||  
sunandāpara-paryāyah sannandasya ca pāṇḍurāḥ<sup>10</sup> |  
śyāma-celaḥ sita-dvi-tri-keśo'yam keśava-priyah ||36||  
bhāryā kuvalayārakta-celā kuvalaya-cchaviḥ |  
nandanaḥ śitikaṇṭhābhāś caṇḍāta-kusumāmbarah ||37||  
apṛthag-vasatiḥ pitrā<sup>11</sup> taruṇa-praṇayī harau |  
atulyāsya priyā vidyut-kāntir abhra-nibhāmbarā ||38||  
sānandā nandinī ceti pitur ete sahodare |  
kalmāṣa-vasane rikka-dante ca phena<sup>12</sup>-rociṣī ||39||  
mahānīlaḥ sunīlaś ca ramaṇav etayoḥ kramāt |  
pitur ādya-pitṛvyasya putrau kaṇḍava-daṇḍavau<sup>13</sup> ||40||  
subale mudam āptau yau yayoś cāru mukhāmbujam |  
rājanyau yau tu dāyāḍau nāmnā tau cātu-bāṭukau ||41||  
dadhisārā-haviḥsāre sadharminyau kramāt tayoh |  
mātāmaho mahotsāho syād asya sumukhābhidhaḥ ||42||  
lamba-kambu-sama-śmaśruḥ pakva-jambu-phala-cchaviḥ |  
khyātā mātāmahī goṣṭhe pāṭalā nāmadheyataḥ ||43||  
mātāmahī tu mahiṣī dadhi-pāṇḍura-kuntalā |  
pāṭalā pāṭalī-puṣpa-pāṭalābhā harit-paṭā ||44||  
priyā sahacarī tasyā mukharā nāma ballavī |  
vrajeśvaryai dadau stanyaṁ sakhī-sneha-bhareṇa yā ||43||  
sumukhasyānujaś cāru-mukho'ñjana-nibha-cchaviḥ |  
bhāryāsya kulatī-varṇā valākā nāma ballavī |  
golo mātāmahī-bhrātā dhūmala-vasana-cchaviḥ ||44||  
hasito yaḥ svasur bhārtrā sumukhena krudhoddhuraḥ |  
durvāsasam upāsyaiva kulaṁ lebhe vrajojḡvalam ||45||  
yasya sā jaṭilā bhāryā dhvankha<sup>14</sup>-varṇā mahodarī |

<sup>10</sup> sannandah kunda-pāṇḍarah iti pāṭhaḥ.

<sup>11</sup> adriṣv uvāsa pitrā ca iti pāṭhāntaram.

<sup>12</sup> cikkaṇa-

<sup>13</sup> kantara-dantarau.

<sup>14</sup> kāka iti pāṭhaḥ.

yaśodhara-yaśodeva-sudevādyās tu mātulāḥ ||46||  
 atasī-puṣpa-rucayaḥ pāṇḍurāmbara-samvṛtāḥ |  
 yeṣāṁ dhūmrapaṭā bhāryā karkaṭī-kusuma-tviṣaḥ ||47||  
 remā-romā-suremākhyāḥ pāvanasya pitrvya-jāḥ |  
 mātṛsvāsuḥ patir mallāḥ svasā matur yaśasvinī |  
 yaśodevī-yaśasvinyāv ubhe mātuh sahodare ||48||  
 dadhisārā-haviḥsāre ity anye nāmanī tayoh |  
 jyēsthā śyāmānujā gaurī hiṅgulopama-vāsasī ||49||  
 caṭu-bāṭukayor bhārye te rājanya-tanūjayoh |  
 putraś cārumukhasyaikaḥ sucāru-nāma-śobhanaḥ ||50||  
 gola-bhrātuḥ sutā yasya bhāryā nāmnā tulāvatī |  
 pitāmaha-samās tuṇḍu-kuṭera-puraṭādayaḥ ||51||  
 kilā'ntakela-tīlāṭa-kṛpīṭa-puraṭādayaḥ |  
 goṇḍa-kalloṭṭa-kāraṇḍa-tarīṣaṇa-varīṣaṇāḥ |  
 vīrāroha-varāroha-mukhyā mātāmahopamāḥ ||52||  
 vṛddhāḥ pitāmahī-tulyāḥ śilābherī śikhāmbarā |  
 bhāruṇī-bhaṅgurā-bhaṅgī-bhāraśakhā-śikhādayaḥ ||53||  
 bhāruṇḍā-jaṭilā-bhelā-karālā-karabālikāḥ |  
 ghargharā-mukharā-ghorā-ghaṇṭā-ghoṇī-sughaṇṭikāḥ ||54||  
 dhvāṅkaruṇṭī-hāṇḍī-tuṇḍī-ḍiṅgimā-mañjubāṇikāḥ |  
 cakkiṇī-conḍikā-cuṇḍī-ḍiṇḍimā-puṇḍabāṇikāḥ |  
 ḍāmanī-ḍāmarī-ḍumbī-ḍaṅkā<sup>15</sup> matāmahī-samāḥ ||55||  
 maṅgalaḥ piṅgalaḥ piṅgo māṭharaḥ pīṭha-paṭṭīśau |  
 śaṅkaraḥ saṅgaro bhr̥ṅgo ghr̥ṇī-ghāṭika-sāraghāḥ ||56||  
 paṭhīra-daṇḍi-kedārāḥ saurabheya-kalāṅkurāḥ |  
 dhurīṇa-dhūrva-cakrāṅgā maskarotpala-kambalāḥ ||57||  
 supakṣa-saudha-hārīta-harikeśa-harādayaḥ |  
 upanandādayaś cānye sarve'mī janakopamāḥ ||58||  
 parjanyaḥ sumukhaś cemaṁ mithaḥ sakhyam param gatau |  
 vāg-bandham cakratuḥ prītyā kaisore tau suhr̥d-varau<sup>16</sup> |  
 tena nandādi-nāmānas tiṣṭhanty anye'pi ballavāḥ ||59||  
 vatsalā kuśalā tālī medurā masṛnā kṛpā |  
 śaṅkinī bimbīnī mitrā subhagā bhoginī prabhā ||60||  
 śārikā hiṅgulā nīṭiḥ kapilā dhamanīdharā |  
 pakṣatiḥ pāṭakā puṇḍī sutuṇḍā tuṣṭir añjanā ||61||  
 taraṅgākṣī taralikā śubhadā mālīkāṅgadā |  
 viśālā śallakī veṇā vartikādyāḥ prasūpamāḥ ||62||  
 ambikā ca kilimbā ca dhātṛke stanya-dāyike |  
 ambikēyam tayor mukhyā vrajeśvaryaḥ priyā sakhī ||63||

atha **mahīsurāḥ**—

mahīsurās dvividhā gokulantar vasanti ye |  
 kulam āśritya vartante kecid anye purohitāḥ ||64||  
 vedagarbho mahāyajvā bhagury-ādyāḥ purodhasaḥ |  
 samadhenī-mahākavyā vedikadyās tad-aṅganāḥ ||65||  
 sulabhā gautamī gargī caṇḍilādyā dvija-striyaḥ<sup>17</sup> |

<sup>15</sup> tāmasī-tāmarī-tumbī-taṅkā iti ca pāṭhaḥ.

<sup>16</sup> supīvarau iti pāṭhaś ca.

<sup>17</sup> striyo varāḥ iti ca pāṭhaḥ.

kubjikā vāmanī svāhā sulatā sāṇḍilī svadhā |  
bhārgavīty-ādayo vṛddhā brāhmaṇyo vraja-pūjitāḥ ||66||  
paurṇamāsī bhagavatī sarva-siddhi-vidhāyinī |  
kāśāya-vāsana gaurī kāśa-keśī darāyatā ||67||  
manyā vrajeśvarādīnām sarveṣām vraja-vāsinām |  
devarṣeḥ priya-śiṣyeyam upadeśena tasya yā ||68||  
sāndīpanīm sutarīm preṣṭham hitvāvantipurīm api |  
svābhīṣṭa-daivata-premnā vyākulā gokulam gatā ||69||

atha **yūthaḥ**—

yūthaḥ pariḥṣāṇām syād dvi-vidhānām mahoccayaḥ |  
vayasyo dāsikā dūtya ity asau tri-kulo mataḥ ||70||  
yūthasyāvāntarā bhedāḥ kulas tasya tu maṇḍalam |  
gaṇasya samavāyaḥ syāt samavāyasya sañcayaḥ ||71||  
sañcayasya samājaḥ syāt samājasya samanvayaḥ |  
iti bhedā nava jñeyā laghavaḥ kramaśo budhaiḥ ||72||

atha **sakhī-vargaḥ**—

tatrādaḥ kulam ālīnām likhyate tat tri-maṇḍalam<sup>18</sup> |  
tāratamyāt tayor premṇām kulasyāśya tri-rūpataḥ ||73||  
samājo mandalaḥ ceti gaṇaś ceti tad ucyate |  
samājaḥ parama-preṣṭha-sakhīnām prathamam mataḥ ||74||  
variṣṭhaś ca varaś ceti sa samanvaya-yugma-bhāk ||75||

tatra **variṣṭhāḥ**—

variṣṭhāḥ sarvataḥ khyātāḥ sadā sacivatām gatāḥ |  
taylor evāsamordhvo vā nāsau premṇaḥ samāśrayaḥ ||76||  
prapañnāḥ sarva-suhṛdām paramādāraṇīyatām |  
apara-guṇa-rūpādi-mādhurībhiś ca bhūṣitāḥ ||77||

atha **sakhyāḥ**—

lalitā ca viśākhā ca citrā campakamallikā |  
tuṅgavidyendulekhā ca raṅgadevī sudevikā ||78||

tatra **lalitā**—

tatrādyā lalitā-devī syād aṣṭāsu varīyasī |  
priya-sakhyā bhavet jyeṣṭhā sapta-vimśati-vāsariḥ ||79||  
anurādhātayā khyātā vāmā prakharatām gatāḥ |  
gorocanā-nibhāṅgī sā śikhi-piñcha-nibhāmbārā ||80||  
jātā mātari sāradyām pitur eṣā viśokataḥ |  
patir bhairava-nāmāsyāḥ sakhā govardhanasya yaḥ ||81||<sup>19</sup>

<sup>18</sup> bhartṛ-maṇḍalam iti pāṭhaḥ.

<sup>19</sup> viśoka-śārādīm putrīm mukharām cātu-vādinīm  
gorocana-ruk cārvābhām keki-picchābha-vāsasam  
puraḥ-sṭhitām prasannāsyām sandhi-keli-viśaradām  
ahamīśam hitaiṣiṇīm tāmbūlādhi-kriyā-yutā |  
citantayel lalitām devīm rādhikāyāḥ priyām sakhīm  
asyāḥ sakhyāś ca sandheyāḥ prthag-ādhikriyāśritāḥ |  
ratnaprabhā ratikalā śubhātha bhadrasaurabhā |  
sumukhī manmathāmodā kalahamī kalāpinī  
ramāstv aṣṭau sakhī-mukhyā lalitājñānuvartinī ||

### viśākhā—

viśākhātra dvitīyā syād ekācāra-guṇa-vratā |  
priya-sakhyā janir yatra tatraiśābhyuditā kṣaṇe |  
tārāvali-dukūleyaṁ vidyun nibha-tanu-dyutiḥ ||82||  
pituḥ pāvanato jātā mukharāyāḥ svasuḥ sūtāt |  
jaṭilāyāḥ svasuḥ putryāṁ dakṣiṇāyāṁ tu mātari |  
bhaved vivāha-kartāsyā vāhiko nāma ballavaḥ ||83||<sup>20</sup>

### campakalatā—

ṭṭīyā campakalatā phulla-campaka-dīdhitīḥ |  
ekenāhnā kaniṣṭheyaṁ cāsa-pakṣa-nibhāmbārā ||84||  
pitur ārāmato jātā vāṭikāyāṁ tu mātari |  
voḍhā caṇḍākṣa-nāmāsyā viśākhā sadṛśī guṇaiḥ ||85||<sup>21</sup>

### citrā—

citrā caturthī kāśmīra-gaurī kāca-nibhāmbārā |  
ṣaḍ-vimśatyā kaniṣṭhāhnām mādhavāmoda-medurā ||86||  
caturākhyāt pitur jātā sūrya-mitra-pitṛ-vyajāt |  
jananyāṁ carcitākhyāyāṁ patir asyās tu pīṭharaḥ ||87||<sup>22</sup>

### tuṅgavidyā—

pañcamī tuṅgavidyā syāj jyāyasī pañcabhir dinaiḥ |  
candra-candana-bhūyiṣṭhā kuṅkuma-dyuti-śālinī ||88||  
pāṇḍu-maṇḍana-vastreyāṁ dakṣiṇa-prakharoditā |  
medhāyāṁ puṣkarāj jātā patir asyās tu bālīśaḥ ||89||<sup>23</sup>

---

sudharmādhva-bodha, rādhā-rahasya-prakāśikā. (nimbārka-sampradāya)

<sup>20</sup> pavana-dakṣiṇā-putrīm kṛṣṇa-priya-priyām sakhīm  
madhyā tārāvalī-vastrām vidyud-gaurīm vayah-samām  
sāma-dānaiś ca bhedaś ca nipuṇām snigdha-mānasām  
sūryārādhana-sāmagrī-citra-vastrādhikāriṇīm  
rādhā-sakhyasphurātvyāyām viśākhām cintayet sudhī  
asyāḥ sakhyas tathā dhyeyāḥ pṛthag-adhikriyā-yutāḥ  
mādhavī mālātī caiva gandharekhātha kuṅjarī  
harinī capalā caiva surabhī ca śubhānanā || sudharmādhva-bodhaḥ 39.

<sup>21</sup> madhyā prāpta-tanūdbhūtām rādhikāyāḥ priyām sakhīm  
nīlapadmāmbara-dharām campa-varṇām sudūtikām  
vādikām campakalatām pāka-kriyādhikāriṇīm  
asyāḥ sakhyas tathā dhyeyāḥ pṛthag-adhikriyāśrayāḥ  
kuraṅgākṣī sucaritā ṭṭīyā maṇi-kuṇḍalā  
maṇḍinī candrikā candralatikā kaṭukekṣinī  
campakalatānugāḥ sapta cāṣṭamī ca sumandirā || sudharmādhva-bodhaḥ (39)

<sup>22</sup> cārviṣā-catura-sutām rādhā-kṛṣṇa-priyā-sakhīm  
mṛdvīm jyotiḥṣu śāstreṣu paśu-vidyā-viśāradām  
kuṅkumābha-vapur bharjād dukūla-kanakopamām  
pākakādyasusāmagrī-gandha-toyādhikāriṇīm  
lasantīm rādhikā-pārśve sphurantīm sakhyas-viśrutām  
citrām rādhā-sakhīm dhyāyet sa-smitām hita-cintikām  
asyāḥ sakhyas tathā dhyeyās tat-tad-adhikriyānvitāḥ  
rasālikā tilakinī śaurasenī sugandhikā  
rāmitā-kāmanāgaryau nāgarī nāgaṇukā || iti tathā.

<sup>23</sup> sumalayaja-karpūra-kuṅkumābhā varāṅgī

### indurekhā (indulekhā)—

indulekhā bhavet śaṣṭhī haritālojjvala-dyutih |  
dāḍimba-puṣpa-vasanā kaniṣṭhā vāsaraś tribhiḥ ||90||  
velā-sāgara-saṁjñābhyāṁ pīṭrbhyāṁ janim īyuṣī |  
vāma-prakharatām yātā patir asyās tu durbalaḥ ||91||<sup>24</sup>

### raṅgadevī—

saptamī raṅgadevīyaṁ padma-kiñjalka-kāntibhā |  
javā-rāgi-dukūleyaṁ kaniṣṭhā saptabhir dinaiḥ ||92||  
prāyeṇa campakalatā-saḍṣī guṇato matā |  
karuṇā-raṅgasārābhyāṁ pīṭrbhyāṁ janim īyuṣī ||93||  
asyā vakreṣaṇo bhartā kanīyān bhairavasya yaḥ ||<sup>25</sup>

### sudevī—

sudevī raṅgadevyās tu yamajā mṛdur aṣṭamī ||94||  
rūpādibhiḥ svasuḥ sāmīyāt tad-bhrānti-bhara-kāriṇī |  
bhrātrā vakreṣaṇasyeyaṁ pariṇītā kanīyasā ||95||<sup>26</sup>

---

valaya-valita-hastā pāṇḍu-vastrā sukeśī  
paṭhita-sakala-śāstrā sādhu-saṅgīta-vidyā  
rucira-tanu-sakhīyaṁ kṛṣṇa-candra-priyāyāḥ  
khalu janaka-jananyau puṣkara-subhruvo'syāḥ  
yugala-rata-hṛḍor medhodarī pakṣmalākṣyāḥ  
prakhara-vacana-līnā pāṇi-vīṇā-pravīṇā  
hy adhikṛti-hita-sindhus tuṅgavidyā vicintyā || iti tathā |

<sup>24</sup> velā-sāgara-tanayā rādhā-sakhī suśobhanā  
sneha-rasa-dravad-gātrā preyasy-atisukhāvahā  
haritāla-nibhā śyāmā dāḍimī-puṣpa-vāsasā  
koka-śāste vaśīkartṛ-zkikā kośa-sādhikā  
rādhikā-priya-kṛtāḥ sakhyāḥ saubhāgya-yantra-lekhikā  
indulekhā yathā dhyeyā vāmā-prakhara-dūtikā  
asyāḥ sakhyas tathā dhyeyāḥ pṛthag-adhikriyāvahāḥ  
tuṅgabhadrā-rasottuṅgā-bhāvavaryā-sumaṅgalāḥ  
citralekhā vicitrāṅgī modinī madirālasā || iti tathā.

<sup>25</sup> padma-kiñjalka-varṇābha-japā-puṣpābha-vāsasī  
karuṇā-raṅgasārābhyāṁ pīṭrbhyāṁ janmanīyuṣī  
anulekha-kriyābhijñā kaniṣṭhā saptabhir dinaiḥ  
rādhikā-kṛṣṇayoḥ preṣṭhā tiṣṭhayor anḱayālayā  
rādhā-kṛṣṇasya sandṛṣṭiḥ kṛṣṇa-kaṭākṣa-gocarā  
vāma-bhāge sthita-madhyā siddha-mauktika-jalpikā  
raṅgadevī rasa-drāvā lasantī rādhikāntike  
asyāḥ sakhyas tathā dhyeyāḥ svādhikāra-praharṣitāḥ  
kalakaṇṭhī śaśikalā kamalā madhurendirā  
kandarpasundarī kāmālatikā premamañjarī

<sup>26</sup> sudevī raṅgadevyās tu yamalā sā kanīyasī  
rūpādibhiḥ samā vastrā tad-bhrānti-bhara-kāriṇī  
jyeṣṭhānvaya-suvikhyatā mṛdu-śrī-rādhikā-sakhī  
śuka-śārikā-pāṭhajñā kandukā-kṣepa-bhājanā  
keśa-saṁsthām janādibhyāḥ śakunākhyāna-vittamā  
dhyeyās cāsyāḥ sakhī-mukhyāḥ svādhikāra-kṛtyādṛtāḥ  
kāverī cārukavarī mañjukeśī sukeśikā  
harihīrā mahāhīrā hārakaṇṭhī manoharā  
sudevy-anugatā mukhyā hy aṣṭau tā yūtha-nāyikāḥ || iti tathā.

atha **varāḥ**—

etad-aṣṭaka-kalpābhīḥ aṣṭābhīḥ kathitā varāḥ |  
etā dvādaśa-varṣīyāś calad-bālyāḥ kalāvati ||96||  
śubhāṅgadā hiraṇyāṅgī<sup>27</sup> ratnarekhā śikhāvatī |  
kandarpa-mañjarī phullakalikā'naṅga-mañjarī ||97||

tatra **kālāvati**—

mātulo yo'rka-mitrasya gopo nāmnā kalāṅkurah |  
kalāvati sutā tasya sindhumatyām ajāyata ||98||  
haricandana-varṇeyam kīra-dyuti-patāvṛtā |  
kapotaḥ patir etasyā vāhikasyānujas tu yaḥ ||99||

śubhāṅgadā—

śubhāṅgadā taḍid-varṇā viśākhāyāḥ kanīyasī |  
pīṭharasyānujeneyam pariṇītā patatrinā ||100||

hiraṇyāṅgī—

hiraṇyāṅgī hiraṇyābhā hariṇī-garbha-sambhavā |  
sarva-saundarya-sandoha-mandirī-bhūta-vigrahā ||101||  
yajvā yaśasvī dharmātmā gopo nāmnā mahāvasuḥ |  
sa mitram ravi-mitrasya vicitra-guṇa-bhūṣitaḥ ||102||  
abhilaṣya sutam vīram kanyām cātimanoharām |  
iṣṭam bhāguriṇārebhe niyatātmā purodhasā ||103||  
tataḥ sudhāmayaḥ ko'pi sucāruś carur<sup>28</sup> utthitaḥ |  
nanditas tam sucandrāyai sadharminīyai ca dattavān ||104||  
tam aśnantiyām caruṁ tasyām alinde sambhramojjhita<sup>29</sup> |  
suraṅgākhyā vraja-carī kuraṅgī raṅgiṇī-prasūḥ ||105||  
āgatya tarasā tasyā lolā kiñcid abhakṣayat |  
paśupālī-hariṇyau te tato garbham avāpatuḥ ||106||  
sucandrā suṣuve putram stokaḥkṣṇam bruvanti yam |  
asoṣṭha goṣṭha-madhye sā hiraṇyāṅgīm suraṅgikā ||107||  
yā sakhī priya-gāndharvā gāndharvāyāḥ priyā sadā |  
phullāparājītā-rāji-virājat-paṭa-maṇḍitā ||108||  
etām dāratayodārām dadau vṛddhāya goduḥ |  
jaradgavāya<sup>30</sup> gargasya girā gauravato guroḥ<sup>31</sup> ||109||

ratnalekhā—

suto mātṛṣvasuḥ sūrya-sāhvayasya payonidhiḥ |  
tasya putravataḥ patnī mitrā kanyābhilāṣiṇī ||110||  
śraddhayārādhayāñcakre bhāskaram suta-vaskarā |  
prasādena dyuratnasya ratna-lekhām asūta sā ||111||  
manaḥ-śilā-rucir asau rolamba-rucirāmbārā |  
vṛṣabhānu-sutā-preṣṭhā bhānu-śuśrūṣaṇe ratā ||

---

<sup>27</sup> hiraṇyākṣīti kvacit.

<sup>28</sup> yajñīyam annam.

<sup>29</sup> tamasvinyām caruṁ prāśya sandimetāsya jābhataḥ ity api pāṭho dr̥śyate. sa neṣṭaḥ.

<sup>30</sup> vṛddhokṣas tu jaradgavaḥ.

<sup>31</sup> “jarasā rāja-yogyo'sau girā gauravataḥ pitā” ity atra pāṭhāntaram.

vyūḍhā bālye kaḍāreṇa mātā yasya kuṭhārikā<sup>32</sup>  
ghūrṇayantī dṛsau ghore mādham prekṣya garjati<sup>33</sup> ||112||

**śikhāvatī—**

dhanyadhanyād abhūt kanyā<sup>34</sup> suśikhāyām śikhāvatī |  
karṇikāra-dyutiḥ kundalatikāyāḥ kaṇīyasī ||113||  
jarat-tittiri-kirmīra-paṭā mūrtaiva mādhurī |  
udūḍhā garuḍeneyam garjarākhyena<sup>35</sup> goduhā ||114||

**kandarpa-mañjarī—**

kandarpa-mañjarī nāma jātā puṣpākarāt pituḥ |  
jananyām kuruvindāyām yasyāḥ pitrā harim varam ||115||  
hṛdikṛtya na kutrāpi vivāho'tra na kāryate |  
kiṅkirātojjvala-rucir vicitra-sicayāvṛtā ||116||

**phullakalikā—**

śrī-mallāt phullakalikā kamalinyām abhūt pituḥ |  
seyam indīvara-śyāmā śakra-cāpa-nibhāsvarā ||117||  
sahajenānvitā pīta-tilakenālika-sthale |  
viduro'syāḥ patir dūrān mahiṣīr āhvayaty asau ||118||

**anaṅga-mañjarī—**

vasanta-ketakī-kāntir mañjulānaṅga-mañjarī |  
yathārthākṣara-nāmeyam indīvara-nibhāmarā ||119||  
durmodo madavān asyāḥ patir yo devarah svasuḥ |  
priyāsau lalitā-devyā viśākhāyā viśeṣataḥ ||120||

**atha vayasyānām sāmānya-karmāṇi** likhyante—

veśaḥ priya-vayasyāyā guru-paty-ādi-vañcanam |  
hariṇā prema-kalahe tasyā evānuyāyitā ||121||  
abhisāre sahāyatvam annādi-pariveśanam |  
āsvādanam saha-kṛīḍā rahasya-parigopanam ||122||  
parihāse tu cāturyam<sup>36</sup> paricaryā yathocitam |  
utkarṣa-mlāni-kāritvaṁ sva-pakṣa-pratipakṣayoḥ ||123||  
tauryatrika-kalollāse ubhayoḥ paritoṣanam |  
avakāśocitācāra-sevā-prārthana-bhāṣaṇam ||124||  
ity ādi suṣṭhu bhūyiṣṭham jñeyam āsām vicakṣanaḥ |  
sarvā evākhilam karma jānant kurvate'pi ca ||125||

tatra kāścin niyuktā syūr aniyuktāś ca kāścana |  
niyuktāḥ suṣṭhu yā yatra likhyante tāḥ kramād imāḥ ||126||

---

<sup>32</sup> “cacāraikena bhāvena mātā yasyārdha-cārikā” iti pāṭhāntaram. “kucā vāṇy ekatāreṇa mātā yasya kuṭhārikā” ity api.

<sup>33</sup> tarjatīti pāṭhāntaram.

<sup>34</sup> dhenudhanyād abhūd dhanyām iti. vitudhanyād abhūt iti kvacic ca.

<sup>35</sup> garuḍākhyena iti.

<sup>36</sup> pavitra-citta-cāturyam iti pāṭho'pi dṛśyate.

tathāpi parama-prestha-sakhyah śreṣṭhatayoditāḥ<sup>37</sup> |  
sarvatra lalitā-devī paramādhyakṣatām gatā ||127||  
svīkṛtākhila-bhāreyaṁ sandhi-vigrahiṇī matā |  
aparādhyati rādhāyai mādhave kvāpi daivataḥ ||128||  
caṇḍimoddaṇḍita-mukhī sakhī-dūtībhir<sup>38</sup> āvṛtā |  
vighrahe prauḍhi-vāde ca prativākyopapattiṣu ||129||  
pratibhām upalabdhābhir dhatte vighrahaṁ āgrahāt |  
āyāti sandhi-samaye taṭastheva sthitā svayam ||130||  
bhagavaty-ādibhir dvāir yuktyā sandhiṁ karoty asau |  
pauṣpāṇāṁ maṇḍana-cchatra-śayanoloca-veśmanām ||131||  
nirmītāṁ indrajālādeḥ prahelyāṁ cātikovidā |  
tāmbūle'dhikṛtā yāḥ syur vayasyā<sup>39</sup> dāsikāś ca yāḥ ||132||  
madanonmādinī-vātyāṁ yāḥ kinnara<sup>40</sup>-kiśorikāḥ |  
prasūna-valli-tāmbūla-vallī-pūga-drumeṣu ca ||133||  
sakhyāś ca vana-devyāś<sup>41</sup> ca vara-mālyopajīvinām |  
yāḥ kanyakāś ca sarvāsu tāsū eṣādhyakṣatām gatā ||134||  
ratnaprabhādayo'stau yāḥ priya-sakhyo'nukṛtītāḥ |  
sarvatra lalitā-devyāś tā jñeyāḥ pratyantarāḥ<sup>42</sup> ||135||  
ratnaprabhā-ratikale tatrāpy aṣṭāsu viśrute<sup>43</sup> |  
guṇa-saundarya-vaidagdhī-mādhurībhir upāgate<sup>44</sup> ||136||

atha puṣpeṣu maṇḍanam—

kirīṭaṁ bāla-pāśyā ca karṇapūro lalāṭikā |  
grāiveyakāṅgade kāñcī-kaṭake maṇi-bandhanī ||137||  
haṁsakaḥ kañculīty-ādi vividhaṁ puṣpa-maṇḍanam |  
maṇi-svarṇādi-klptasya maṇḍanasyātra yādṛśaḥ |  
ākāraś ca prakāraś ca kausumasya ca tādṛśaḥ ||138||

kirīṭam—

raṅginī-hema-yūthībhir nava-mālī-sumālibhiḥ |  
dhṛti-māṇikyā-gomeda-muktendumaṇi-kāntibhiḥ ||139||  
vinyastābhir yathā-śobham ābhiḥ suṣṭhu vinirmitam ||140||  
kṛta-sapta-'śikhaṁ hema-ketakī-koraka-cchadaīḥ |  
citrakair dhātubhiś citraiś citta.hāri harer idam ||141||  
kirīṭaṁ puṣpapārākhyaṁ ratna-pārād api priyam |  
gāndharvātaḥ kṛtiṁ yasya lalitā samaśikṣata ||142||  
tat tu pañca-śikhaṁ puṣpaiḥ pañca-varṇair vinirmitam |  
korakair api gāndharvā-bhūṣaṇaṁ mukuṭaṁ bhavet ||143||

bālapāśyā—

<sup>37</sup> śreṣṭhatamoditāḥ iti pāṭhāntaram.

<sup>38</sup> dyutibhiḥ iti pāṭhāntaram.

<sup>39</sup> asyās tu iti pāṭhāntaram.

<sup>40</sup> manuṣyākāras turaṅga-vadanaḥ sattva-viśeṣaḥ kinnaraḥ.

<sup>41</sup> baladevasya iti pāṭho neṣṭaḥ.

<sup>42</sup> jñeyāḥ pratyantarāḥ sadā iti pāṭhāntaram.

<sup>43</sup> ratnabhārahikāle tatrāpy aṣṭāsu viśṛtiṁ gate iti pāṭhāntaram.

<sup>44</sup> mādhurībhiḥ kalām gate iti pāṭhaḥ.

keśa-bandhana-ḍorī ca vicitrāḥ korakādibhiḥ |  
āvalī gumphitā gāḍham bālapāśyeti kīrtitā ||144||

**karnapūrah—**

tāḍaṅkaṁ kuṇḍalaṁ puṣpī karṇikā karṇa-veṣṭanam |  
īti pañca-vidhaḥ proktaḥ karṇapūro'tra śilpibhiḥ ||145||

**tatra tāḍaṅkam—**

tāla-patrākṛtir bhūṣā tāḍaṅkaḥ sa dvidhoditaḥ |  
citra-puṣpa-kṛtaḥ svarṇa-ketakī-dalajas tathā ||146||

**kuṇḍalam—**

mayūra-makarāmbhoja-śaśāṅkārdhādi-sannibham |  
svānurūpaiḥ kṛtaṁ puṣpaiḥ kuṇḍalaṁ bahudhositam ||147||

**puṣpī—**

catur-varṇaiḥ kramāt puṣpaiś cakravālatayā kṛtaḥ |  
madhye paryāpta-guṇjo'yaṁ stavakaiḥ puṣpitoctate ||148||

**karṇikā—**

rājīva-karṇikāyās ca pita-puṣpair vinirmitā |  
bhṛṅgikā-dāḍimī-puṣpa-prota-madhyātra karṇikā ||149||

**karṇa-veṣṭanam—**

yat tu karṇaṁ veṣṭayati vṛttaṁ tat karṇa-veṣṭanam ||150||

**lalāṭikā—**

dvi-varṇa-puṣpa-racitā dvi-pārśvā śoṇa-madhyamā |  
alakāvali-mūlasthā puṣpa-pāṭī lalāṭikā ||151||

**graiveyakam—**

vartulaś ca catur-grīvā kausumyo yatra koṣṭhikaḥ |  
tad-varṇa-puṣpakair madhyaṁ jñeyaṁ graiveyakam tu tat ||152||

**aṅgadam—**

klpta-puṣpa-latā-tantu protair maṇḍalatām gataiḥ |  
tri-varṇopary-upary-upta-tri-puṣpānanam aṅgadam ||153||

**kañcī—**

kṣudra-jhallari-saṁvītā citra-gumpha-karānvitā |  
pañca-varṇair viracitā kusumaiḥ kañcīr ucyate ||154||

**kaṭakaḥ—**

kuḍya-vṛntair latā-tantau protair ekaikaśas tu yaḥ |  
kalpito vividhaiḥ puṣpaiḥ kaṭako bahudhositāḥ ||155||

**maṇi-bandhanī—**

catur-varṇa-prasūbāṅgā guccā-lambi-tri-dhārikā |  
kara-ḍorī kusuma-jā kīrtitā maṇi-bandhanī ||156||

**haṁsakaḥ—**

pr̥thulā ca catuḥ-śṛṅgī puṣpa-śṛṅgāṭa-lambikā |  
pāeśve saumanasā gumphāḥ sphuranti haṁsako bhavet ||157||

**kañculī—**

ṣaḍ-varṇa-puṣpa-vinyāsa-sauṣṭhavenāti-citritā |  
kastūrī-vāsītākaṇṭha-lambi-gucchātra kañculī ||158||

**chatram—**

śuklaiḥ sūkṣma-śalākāli-paryuptaiḥ kusumaiḥ kṛtam |  
svarṇayūthī-cita-cchatra-daṇḍam chatram udīryate ||159||

**śayanam—**

campakāśoka-paryāpta-malli-gumphita-geṇḍukā |  
navamālī-kṛtā tūlī vistīrṇā śayanam bhavet ||160||

**ullocaḥ—**

sūcīvāpa-saḍrk citra-puṣpa-vinyāsa-nirmitaḥ |  
khaṇḍitaiḥ ketakī-patraiḥ parṇavān malli-lambibhiḥ ||161||

**candrātapaḥ—**

pārśve ca suphalam muktā-sindhuvāra-kalāpakam |  
madhya-lambi navāmbhojaś candrātapa itīryate ||162||

**veṣma—**

śarakāṇḍhaiḥ kṛta-stambham citra-puṣpādi-samvṛtaiḥ |  
puṣpaiḥ kṛta-catuḥ-khaṇḍī vividhair veṣma bhaṇyate ||163||

**atha dūtyaḥ—**

vṛndā-vṛndārikā-melā-muraly-ādyās tu dūtikāḥ |  
kuñjādi-saṁskriyābhijñā vṛkṣāyur-veda-kovidāḥ ||164||  
vaśīkṛta-sthira-carā<sup>45</sup> dvayoḥ snehena nirbharā |  
gaurāṅgī<sup>46</sup> citra-vasanā vṛndā tāsū varīyasī ||165||

**viśākhā—**

viśākhā sarvato-bhadra<sup>47</sup> prema-narma-sakhī<sup>48</sup> matā |  
akhaṇḍā'kṣīṇa-mantreyam govinde narma-karmathā<sup>49</sup> ||166||  
parijñātārtha-hṛdayā buddhi-dūtyaika-kovidā |  
sāmni kāndarpikopāye dāne bhede ca peśalā ||167||  
patrabhaṅgādi-racane mālāpīḍādi-gumphane |  
vicitra-sarvatobhadra<sup>50</sup>-maṇḍalādi-vinirmitau ||168||

<sup>45</sup> vaśīkṛta-sthāna-varā iti pāṭho neṣṭaḥ.

<sup>46</sup> gaurāṅgyaḥ iti pāṭho neṣṭaḥ.

<sup>47</sup> navato-bhadra

<sup>48</sup> priya-narma-sakhīti pāṭho neṣṭaḥ.

<sup>49</sup> karmakā iti pāṭhaḥ.

<sup>50</sup> citra-kāvya-viśeṣaḥ.

nānā-vicitra-sūtreṇa sūcīvāpa-kriyāsu<sup>51</sup> ca |  
 sūryārādhana-sāmagrī-sādhane ca vicakṣaṇā ||169||  
 vicitra-deśa-gīteṣu dakṣā dhruva-padādiṣu |  
 raṅgāvali-prabhṛtayo yāḥ sakhyaś citra-kovidāḥ ||170||

#### **vastra-dāsyah—**

mādhavī-mālatī-gandhalekhādyā ālayas tathā |  
 yās ca vastrādhikāriṇyaḥ sakhyo dāsyas ca sammatāḥ ||171||  
 yāraṇya-devy-adhikṛtāḥ sarvānanda-camatkṛtau |  
 yās ca prasūna-vṛkṣeṣu sakhyo'dhikṛtim āśritāḥ ||172||  
 mālikādyās ca yās tāsu sarvāsv adhyakṣatām gatāḥ |  
 abhijñā<sup>52</sup> campakalatā dūtya-tantra-praghaṭtake ||173||  
 nigūḍhārambha-sambhārā vāco-yukti-viśārādā |  
 upāyena paṭimnā ca pratipakṣāpakarṣa-kṛt ||174||  
 phala-prasūna-kandānām sandhāna-prakriyā-vidhau |  
 hasta-cāturya-mātreṇa nānā-mṛṇ-maya-nirmitau ||175||  
 ṣaḍ-rasānām parīkṣāsu sūda-śāstre ca kovidā |  
 sitopalākṛti-paṭur miṣṭa-hasteti viśrutā ||176||  
 pauragavyasya pacane yāḥ sakhyo dāsikās ca yāḥ |  
 kuraṅgākṣī-prabhṛtayaḥ sakhyo yā aṣṭa-saṅkhyakāḥ ||177||  
 sakaleṣu druma-latā-gulmeṣv adhikṛtās ca yāḥ |  
 sakhī-prabhṛtayas tāsu<sup>53</sup> samprāptādhyakṣatām asau ||178||

#### **citrā—**

citrā vicitrā cāturyā sarvatṛāsau praveśinī |  
 yāne'bhisaraṇābhikhe ṣaḍguṇyasya tṛtīyake<sup>54</sup> ||179||  
 nikhileṅgita-vijñāne<sup>55</sup> nānā-deśīya-bhāṣite |  
 dṛṣṭi-mātrāt paricaye madhu-kṣīrādi-vastunaḥ ||180||  
 kāca-bhājana-nirmāṇe mantrā nirmokiṇām tathā<sup>56</sup> |  
 jyotiḥ-śāstre ca paśu-vrāta-caryāyām kārmaṇe'pi ca ||181||  
 vṛkṣopacāra-śāstre ca viśeṣāt pāṭavaṁ gatā |  
 rasānām pānakādīnām suṣṭhu nirmāṇa-karmaṭhā<sup>57</sup> ||182||  
 aṣṭau rasālikādyāḥ syur yāḥ sakhyaḥ parikīrtitāḥ |  
 yās ca preyādhikāriṇyaḥ sakhyo dāsyas ca sammatāḥ ||183||  
 divyauṣadhīnām prāyeṇa hīnānām kusumādibhiḥ |  
 tathā vanasthalīnām ca vīrudhām cādhikāritām ||184||

#### **tuṅgavidyā—**

labdhāḥ sakhyādayo yās ca tattraisādhyaṣatām gatā |  
 tuṅgavidyā tu vidyānām aṣṭādaśatayām śritā<sup>58</sup> ||185||  
 sandhāvatīva kuśalā kṛṣṇa-viśrambha-śālīnī |  
 rasa-śāstre naye nāṭye nāṭakākhyāyikādiṣu ||186||

<sup>51</sup> sucira-prakriyāsu iti pāṭhaḥ.

<sup>52</sup> tṛtīyā

<sup>53</sup> sarvāḥ

<sup>54</sup> tṛtīyakāḥ

<sup>55</sup> lekhe'pīṅgita-vijñāne

<sup>56</sup> tan-madhyormi-vinirmitau

<sup>57</sup> nirmāṇa-karmaṇi

<sup>58</sup> aṣṭādaśatayāmśitā

sarva-gāndharva-vidyāyām ācāryatvam upāśritā |  
viśeṣān mārṅga-gītādaṁ vīṇāyām cātīpaṇḍitā ||187||  
mañju-medhādayaḥ sakhyo yā aṣṭau parikīrtitāḥ |  
yā dūtyaḥ kuśalāḥ sandhau śāḍguṇyasyādime guṇe ||188||  
saṅgīta-raṅga-śālāyām yāḥ sakhyo'dhikṛtiṁ gatāḥ |  
mārdaṅgikyāḥ kalāvatyō nartakī-pramukhāś ca yāḥ ||189||  
vṛndāvanāntara-stheṣu janeṣv adhikṛtāś ca yāḥ |  
sakhyāś ca jala-devyāś ca tattraivādhyakṣatām gatā ||190||

#### indulekhā—

indulekhā bhaven mallāgama-tantroka-mantrake |  
vijñāta-vaśya-mantreyam sāmudraka-viśeṣa-vit ||191||  
hārādi-gumpha-vaicitrye dantra-rañjana-karmaṇi |  
sarva-ratna-parīkṣāyām paṭṭa-ḍorādi-gumphane ||192||  
lekhe saubhābgya-yantrasya kovidā yad-bhuje dhṛtam |  
anyonya-rāgam utpādy saubhāgyam janayed varam ||193||  
tuṅgabhadradāyas tv asyāḥ sakhyāḥ syuḥ pratyānantarāḥ |  
yās tu sādharāṇā dūtyo dvayōḥ pālindhikādayaḥ ||194||  
tāsām rahasya-vārtānām iyaṁ bhājanatām gatā |  
alāṅkāre ca veśe ca koṣa-rakṣā-vidhau ca yāḥ ||195||  
sakhyo dāsyō'py adhikṛtā yāś ca vṛndāvanāntare |  
sthaleṣv adhikṛtā devyāś tās vādhyakṣatayā sthitā ||196||

#### raṅgadevī—

raṅgadevī sadottuṅga-hāsyā-raṅga-taraṅgiṇī |  
kṛṣṇāgre'pi priya-sakhī-narma-kautūhalotsukā ||197||  
śāḍguṇyasya guṇe turye yukti-vaiśiṣṭyam āśritā |  
kṛṣṇasyākaraṇam mantram tapasā pūrvam īyusī ||198||  
vicitreṣv aṅga-rāgeṣu gndha-yukta-vidhau ca yāḥ |  
kala-kaṇṭhī-prabhṛtayaḥ sakhyo'stau yāḥ prakīrtitāḥ ||199||  
sakhyo dāsyō'py adhikṛtā yāś ca dhūpana-karmaṇi |  
śiśire'ṅgāra-dhāriṇyas tapartāv api vījane ||200||  
āraṇyakeṣu paśuṣu cchekeṣu ca mṛgādiṣu |  
sakhī-prabhṛtayo yāś ca tattraisādhyakṣatām gatā ||201||

#### sudevī—

sudevī keśa-saṁskāram priya-sakhyāś tathāñjanam |  
aṅga-saṁvāhanam cāsyāḥ kurvatī pārśvagā sadā ||202||  
śārikā-śuka-śikṣāyām lāva-kukkuṭa-yodhane<sup>59</sup> |  
bhūri-śākuna-śāstre ca khagādi-ruta-bodhane ||203||  
candrodayābhra<sup>60</sup>-puṣpādi-vahni-vidyā-vidhāv api |  
udvartana-viśeṣe ca suṣṭhu kauśalam āgatā ||204||  
gaṇḍūṣa-kṣepa-pātreṣu geṇḍuke śayane'pi ca |  
yāḥ kāverī-mukhāḥ sakhyo'syās tāḥ pratyānantarāḥ ||205||  
āsanasyādhikāre yāḥ sakhyo dāsyāś ca sammatāḥ |  
pratipakṣādi-bhāvānām yā jñānāya caranti ca ||206||  
dhūrtāḥ praṇidhi-rūpeṇa nānā-veśa-dharāḥ striyaḥ |

<sup>59</sup> naukā-kukkuṭa-khelane iti pāṭhaḥ.

<sup>60</sup> -ārḍra iti pāṭhaḥ.

yās ca pakṣiṣu vanyeṣu cchekeṣv adhikṛtās tathā |  
sakhyaś ca vanadevyaś ca tattraīṣādhyakṣatām gatā ||207||

**sakhinām vibhinna-bhāvāḥ—**

atha śilpa-niyogāder vivṛtiḥ kriyate’ dhunā |  
vīgrahe grahilāḥ sakhyaḥ piṇḍakā nirvitaṇḍikā<sup>61</sup> ||208||  
puṇḍarikā sitākhaṇḍī cārucaṇḍī sudantikā |  
akuṇṭhitā kalākaṇṭhī rāmacī mecikādayaḥ ||209||  
tamrāmśukāpi kāntabhā piṇḍake niścitaḡamam |  
śliṣṭair vacana-śauṭīryair vilajjayati mādhamam ||210||  
haridrābhā hariccelā harimitrāṇi yā girā |  
vitaṇḍikā vitaṇḍābhīr nigrahaḥ sthānam ānayet ||211||  
puṇḍarikā paṭam dhṛtvā puṇḍarikājina-cchaviḥ |  
puṇḍarikāṅgabhā tarjet puṇḍarikākṣam āgasi ||212||  
śikhaṇḍinī-tviṣā gaurī-nāmnā sitāmbarā sadā |  
vakti kāṭhinya-mādhuryāt sitākhaṇḍīti yā hareḥ ||213||  
cārucaṇḍī bhagīnyasyāḥ bhr̥ṅgaśyāmā tadit-paṭī |  
cārucaṇḍatayā vācām cārucaṇḍīti bhānyate ||214||  
sudantikā śirīṣābhā karuṇṭaka-nibhāmbarā |  
karoty ujjvalam apy eṣā pāṭavair asamujjvalam ||215||  
akuṇṭhitābja-kāṇḍābhā visakāṇḍa-sitāmbarā |  
āgaḥ kṛṣṇasya yā vaṣṭi sva-samāja-samṛddhaye ||216||  
kalākaṇṭhī kulī-puṣpa-varṇa-kṣīrodakāmbarā |  
vaṣṭi gāndharvikā-mānam yā hareś cātū-kāṅkṣayā ||217||  
rāmacī lalitā-dhātryāḥ putrī gaura-śukāmśukā |  
yayā harir durvacobhir uddhave parihasyate ||218||  
piṇḍa-puṣpa-ruciḥ pāṇḍu-dukūlā mecakā sadā |  
kṛṣṇasya kurute vyaktam āgas tasyeva yā girā ||219||

**atha dūtyaḥ—**

sāgrahā vīgrahādaḥ syur dūtyaḥ skhalita-yauvanāḥ |  
yayā vīrāpi durvāyā gīrbhir uddhūya hasyate<sup>62</sup> |  
peṭarī vāruḍī cārī<sup>63</sup> koṭarī kālāṭippanī ||220||  
maruṇḍā moraṭā cūḍā cuṇḍarī goṇḍikādayaḥ |  
piṇḍakeli-purogānā etāḥ syur vanagāḥ sadā ||221||  
viṣakāṇḍopama-jaṭā peṭarī vṛddha-gurjarī |  
vāruḍīr gāruḍī veṇī-sadr̥k cikra-veṇikā ||222||  
kucārī-bhaginī cārī tapaḥ-kātyāyanī smṛtā |  
kaṭhōra-tapasā kātyāyanīm devīm samāśritā ||223||  
ābhīrī pāṇḍu-cikurā rajakī kālāṭippanī |  
maruṇḍā muṇḍita-śirāḥ pāṇḍūra-bhrū-kulālikā ||224||  
javanā moraṭā kāśa-kusumopama-mūrdhajā |  
cūḍāvali-dīgdha-mukhā lalāṭe palitojjvalā ||225||  
cuṇḍarī puṇḍarikākṣa-stutārdha-jaratī dvijā |  
goṇḍikeyaḥ jaradgoṇḍī muṇḍa-pāṇḍu-śikhojjvalā ||226||

<sup>61</sup> piṇḍa-keli-vitaṇḍikā iti pāṭhāntaram.

<sup>62</sup> eṣā paṅktir na sarvatra labhyate.

<sup>63</sup> peṭarir vāruḍiś caiva iti pāṭhaḥ. cārī tu 223-sāṅkhyaka-śloke lakṣitā.

### **atha sandhi-dūtyaḥ—**

cāturya-sandhi-kuśalāḥ śivadā saumyadarśanā |  
suprasādā sadāśāntā śāntidā kāntidādayaḥ ||227||  
sarvathā lalitā-devī jīvitād vastutas tv amī |  
mādhavasya parīvārais tasyāptā iti manyate ||228||  
gāndharvāyām prapannāyām kalahāntaritam daśām |  
laliteṅgitam āsādyā harer gaṇatayā sthitāḥ ||229||  
sarīyeta dhiyā tena nirsṛtāḥ pṛthu-yatnataḥ |  
kṛti-tuṣṭā nijābhīṣṭam sandhim eva sumantritāḥ ||230||  
vidhāya suṣṭhu govindād vindantyaḥ pāritoṣikam |  
yānti vṛndāvaneśvaryaḥ prasāda-bhara-pātratām ||231||  
rāghavī śivadā saumyadarśanā somavamśajā |  
pauravī suprasādeyaḥ sadā śāntā tapasvinī ||232||  
śāntidā-kāntide ceti bhūmi-deva-kulodbhave |  
prasādād eva devarṣer etā vāsam vraje yayuḥ ||233||

### **atha dvitīya-maṇḍalam—**

dvitīyo'smān manān nyūna-premā syān maṇḍalāt puraḥ |  
samāsama-prema-rūpas tad-vargo'yaṁ nigadyate ||234||  
vargaḥ priya-sakhīnām yaḥ sama-premety asau mataḥ |  
sa dvidhā syān nitya-siddho bhakti-siddhas tathā bhavet ||235||  
nitya-priyānām tatrāpi daśa-koṭim ito gaṇaḥ |  
samavāyo niyutānām lakṣair aṣṭābhir eva ca ||236||  
yad aṣṭakam para-preṣṭha-sakhīr aṣṭānugacchati |  
bahavaḥ sañcayās tatra sahasraiḥ ko'pi pañca-saiḥ ||237||  
bhavet kaścic catu-pañcaiḥ kaścit tricaturair api |  
kutaścic iha sādharmyāt prāyaḥ syāt sañcayaikatā ||238||  
samājaḥ sañcayo'nekair eṣāpy eka-samājatā |  
bhavet sneha-viśeṣeṇa kaścit ṣoḍaśa-bhāg iha ||239||  
viṁśaty api tathā pañca-viṁśatyā trimśatā tathā |  
ṣaṣṭyā kaścit samājaḥ syāt catuṣṣaṣṭy-ādibhis tathā ||240||  
catuṣṣaṣṭy-ādibhis tatra samājo'yaṁ prapañcyate |  
dvābhyām dvitrais tricaturādibhis cālījanair bhavet ||241||  
catvāriṁśad-yūthaḥ kaścic evaṁ pañca-śatā bhavet |  
sarva-bhāvena sādharmye samājo'pi samanvayā ||242||  
ratnaprabhā ratnakalā subhadrā ratikā tathā |  
sumukhī ca dhaniṣṭhā ca kalahaṁsī kalāpinī ||243||  
mādhavī mālātī candrarekhikā kuñjarī tathā |  
hariṇī capalā dāmnī surabhiś ca śubhānanā ||244||  
kuraṅgākṣī sucaritā maṇḍalī maṇikuṇḍalā |  
candrikā candralalitā pañkajākṣī sumandirā ||245||  
rasālikā tilakinī śaurasenī sugandhikā |  
rāmiṇī kāmanagarī nāgarī nāgareṇikā ||246||  
mañjumedhā sumadhurā sumadhyā madhurekṣaṇā |  
tanumadhyā madhuspandā<sup>64</sup> guṇacūḍā varāṅgadā ||247||  
tuṅgabhadrā rasottuṅgā raṅgavātī susaṅgatā |  
citrarekhā vicitrāṅgī modinī madanālasā ||248||  
kalakaṇṭhī śaśikalā kamalā madhurendirā |

<sup>64</sup> madhusāndrā iti bhakti-ratnākare (5.3724)

kandarpasundarī kāmālatikā premamañjarī ||249||  
kāverī cāru-kavarā sukeśī mañju-keśikā |  
hārahīrā mahāhīrā hārakaṇṭhī manoharā ||250||

śrī-rādhāyā aṣṭa-sakhyāḥ **sammohana-tantre**—  
**līlāvatī sādhikā ca candrikā mādhavī tathā |**  
**lalitā vijayā gaurī tathā nandā prakīrtitā ||251||**

anyāś cāṣṭau—  
kalāvatī rasavatī śrīmatī ca sudhā-mukhī |  
viśākhā kaumudī mādhvī śāradā cāṣṭamī smṛtā ||252||

**tatra ratnabhavāḥ—**  
etā nopekṣitā uktā nityānām avadhāraṇe |  
ity etat-parivārāṇām śrī-vṛndāvana-nāthayoḥ ||  
asaṅkhyānām gaṇayitum dīn-mātram iha darśitam |  
talpān napānatāmbūla-hillola-sthāsakādayaḥ |  
anye’pi ye viśeṣāḥ syuḥ svayaṁ ūhyās tu te budhaiḥ ||

luptatamāsīt kṛpayā, jyotir-ghaṭayaiva bhānumatyāsau |  
rūpa-viṣayāpi drṣṭiḥ, sarasān śabdān avaikṣiṣṭa ||

śāke dṛg-aśva-śakre, nabhasi<sup>65</sup> nabho-maṇi-dine ṣaṣṭhyām |  
vrajapati-sadmani rādhā-kṛṣṇa-gaṇoddeśa-dīpikādīpi ||

iti śrī-rūpa-gosvāmi-pāda-viracitāyām  
śrī-rādhā-kṛṣṇa-gaṇoddeśa-dīpikāyām  
bṛhad-bhāgaḥ sampūrṇaḥ  
||0||

---

<sup>65</sup> 1472 śake.

## laghu-bhāgo dvitīyaḥ

### śrī-kṛṣṇasya rūpādikam—

sudhā-lāvaṇya-mādhurya-dalitāñjana-cikkaṇaḥ |  
indranīla-maṇiḥ kiṁ vā nīlotpala-ruci-prabhā ||1||  
kiṁ vā navya-tamālo'pi megha-puñja-manoharaḥ |  
prabhā mārakatī kāntiḥ sudhā-lāvaṇya-vāridhiḥ ||2||  
pīta-vastra-parīdhāno vanamālā-vibhūṣitaḥ |  
nānā-ratna-vibhūṣitāṅgo nānā-keli-rasākaraḥ ||3||  
dīrgha-kuñcita-keśo'pi bahu-gandha-sugandhitaḥ |  
nānā-puṣpa-mālayā ca cūḍā-dīptir manoharā ||4||  
śrīmaṇl-lalāṭa-pāṭiras tilakālaka-śobhitaḥ |  
nīlonnata-bhrū-vilāsa-kāminī-citta-mohanaḥ ||5||  
ghṛṇamānaṁ sunayanaṁ rakta-nīlotpala-prabham |  
khagendra-cañculāvaṇya-sunāsāgraja-sundaraḥ ||6||  
manohārī karṇa-yugmaṁ maṇi-kuṇḍala-śobhitam |  
nānā-maṇi-kuṇḍālādhyā-gaṇḍā-sthala-virājitaḥ ||7||  
mukha-padmaṁ sulāvaṇyaṁ koṭi-candra-prabhākaram |  
nānā-hāsyā-sumadhuraś cibuko dīptimān bhavet ||8||  
kaṇṭhadeśaḥ sulāvaṇyo mukta-mālā vibhūṣitaḥ |  
tribhaṅgo lalita-snigdha-grīvas trailokyā-mohanaḥ ||9||  
vakṣaḥ-sthalaṁ ca lāvaṇyai ramaṇī-ramaṇotsukam |  
maṇi-kaustubha-vidyud-bhā-muktāhāra-vibhūṣitam ||10||  
ājānulambita-bhujau keyūra-valayānvitau |  
raktotpala-hasta-padmau nānā-cihna-suśobhitau ||11||  
gadā-śaṅkha-yava-cchatra-candrārdhāṅkuśa-śobhitau |  
dhvaja-padma-yūpa-hala-ghaṭa-mīna-virājitaḥ ||12||  
udaraṁ ca sumadhuraṁ lāvaṇya-keli-sundaram |  
prṣṭha-pārśva-sudhā-ramyaṁ ramaṇī-keli-lālasam ||13||  
kaṭi-bimba-sudhāmbhojaṁ kandarpa-mohanotsukam |  
rāma-rambhe ivorū dvau nārī-mohana-kārakau ||14||  
jānū dvau ca sulāvaṇyau madhurai paramojjvalau |  
pāda-padmau sumadhurai ratna-nūpura-bhūṣitau ||15||  
javā-puṣpa-sama-rucī nānā-cihna-suśobhitau |  
cakrārdha-candrāṣṭa-koṇa-trikoṇa-yava-śobhitau ||16||  
ambara-cchatra-kalaśa-śaṅkha-goṣpada-svastikau |  
aṅkuśāmbhoja-dhanuṣā jāmbavena ca śobhitau ||17||  
aṅgulyo'ruṇabhāḥ samyaṁ nakha-candra-samanvitāḥ |  
śrīyutau caraṇāmbhojau nānā-prema-sukhārṇavau ||18||  
eteṣāṁ kṛṣṇa-rūpāṇāṁ tulanā na hi vidyate |  
kiñcid dīpanārthāya diṇ-mātram iha darśitam ||19||

### atha vayasyāḥ—

atha śrī-kṛṣṇa-candrasya sakhi-vṛndaṁ ca kathyate |  
agra-gāmī vayasyānāṁ pralambārātir agrajaḥ ||20||

### vayasya-bhedāḥ—

suhṛt-sakhi-priyasakhāḥ priya-narma-sakhas tathā |  
vayasyāḥ kṛṣṇa-candrasya sphuṭam atra caturvidhāḥ ||21||

**tatra suhṛt—**

subhadraḥ kuṇḍalo daṇḍī maṇḍalo'mī piṭṛvyajāḥ |  
 sunando nandir ānandī ity ādyā yātarāḥ smṛtāḥ ||22||  
 subhadro maṇḍalībhadrā-bhadravardhana-gobhaṭāḥ |  
 yakṣendrabhaṭa-bhadrāṅga-vīrabhadra mahā-guṇāḥ ||23||<sup>66</sup>  
 kulavīro mahā-bhīmo divya-śaktiḥ suraprabhaḥ |  
 raṇasthirādayo jyeṣṭha-kalpāḥ samrakṣaṇāya ye ||24||  
 piṭṛbhyām abhito bhīta-cittābhyām duṣṭa-kāmsataḥ |  
 prāṇa-kotya-adhika-preṣṭha-putrābhyām viniyojitāḥ ||25||  
 atrādhyakṣo'mbikā-sūnur vijayākṣas tapasyayā |  
 yaḥ kilāmbikayā lebhe dhātryopāsyā sadāmbikām ||26||

**tatra subhadraḥ—**

sucikṣaṇo nīla-varṇaḥ subhadro dīptimān bhavet |  
 pīta-vastra-paridhāno nānābharaṇa-śobhitaḥ ||27||  
 upanandaḥ pitā tasya tulā mātā pativratā |  
 paramojjvala-kaiśoraḥ patnī kundalatā bhavet ||28||

**atha sakhāyaḥ—**

viśāla-vṛṣabhaurjasvi-devaprasṭha-varūthapāḥ |  
 mandāra<sup>67</sup>-kusumāpīḍa-mañibandha-karās tathā<sup>68</sup> ||29||<sup>69</sup>  
 mandaraś candanaḥ kundaḥ kalinda-kulikādayaḥ |  
 kaniṣṭha-kalpāḥ sevāyām sakhāyo vipulāgrahāḥ ||30||

**atha priya-sakhāḥ—**

śrīdāmā dāmā sudāmā vasudāmā tathaiva ca |  
 kiṅkiṇī-bhadrasenāmśu-stokakṛṣṇā vilāsināḥ ||31||  
 puṇḍarīka-viṭaṅkāḥ-kalaviṅka-priyaṅkarāḥ |  
 śrīdāmādyāḥ samās tatra śrīdāmā pīṭhamardakaḥ ||32||  
 samasta-mitra-senānām bhadrasenaś camūpatiḥ |  
 stokakṛṣṇo yathārthākhyāḥ kṛṣṇasya pratyanantaraḥ ||33||  
 ramayanti priya-sakhāḥ kelibhir vividhair amī |  
 niyuddha-daṇḍa-yuddhādi-kautukair api keśavam ||34||  
 ete priya-sakhāḥ śāntāḥ kṛṣṇa-prāṇa-samā matāḥ ||35||

**atha priya-narma-sakhāḥ—**

subalārjuna-gandharva-vasantojjvala-kokilāḥ |  
 sanandana-vidagdhādyāḥ priya-narma-sakhā matāḥ ||36||  
 tad-rahasyam tu nāsty eva yad amīṣām na gocaram |  
 madhumaṅgala-puṣpāṅka-hāsaṅkādyā vidūṣakāḥ ||37||  
 śrīmān sanandanas tatra sauhṛdānanda-sundaraḥ |  
 mūrtimān eva rasarāḍ ujjvalās ca mahojjvalaḥ |  
 vilāsi-śekhara yasya vilāsena vaśīkṛtaḥ ||38||

<sup>66</sup> = bhakti-rasāmṛta-sindhu 3.3.23.

<sup>67</sup> maranda (BRS)

<sup>68</sup> karandhamāḥ (BRS)

<sup>69</sup> = bhakti-rasāmṛta-sindhu 3.3.30-31.

**tatrādau śrīdāmā—**

śrīdāmā śyāmala-rucir aṅga-kāntir manoharā |  
 pītavastra-parīdhāno ratnamālā-vibhūṣitaḥ ||39||  
 vayaḥ ṣoḍaśa-varṣaṁ ca kiśoraḥ paramojjvalaḥ |  
 śrī-kṛṣṇasya priyatamo bahu-keli-rasākaraḥ ||40||  
 vṛṣabhānuḥ pitā tasya mātā ca kīrtidā satī |  
 rādhānaṅga-mañjarī ca kaniṣṭhā bhaginī bhavet ||41||

**tatra sudāmā—**

īṣad gauraḥ sudāmā ca deha-kāntir manoharā |  
 nīla-vastra-parīdhāno ratnābharaṇa-bhūṣitaḥ ||42||  
 pitā ca maṭuko nāma rocanā jananī bhavet |  
 sukiśora-vayo-veśo nānā-keli-rasotkaraḥ ||43||

**atha subalaḥ—**

subalasya gaura-kāntir nīla-vastra-manoharaḥ |  
 nānā-ratna-bhūṣitāṅgo nānā-puṣpa-vibhūṣitaḥ ||44||  
 sārḍha-dvādaśa-varṣīyaḥ kaiśora-vayasojjvalaḥ |  
 sakhī-bhāvaṁ samāśritya nānā-sevā-pariplutaḥ ||45||  
 dvayor milana-naipuṇyo madhuro bhāva-bhāvitaḥ |  
 nānā-guṇa-sukhopetaḥ kṛṣṇa-priyatamo bhavet ||46||

**arjunaḥ—**

raktotpala-nibhā kāntir arjuno dīptimān bhavet |  
 vasane candrakāntiś ca nānā-ratna-suśobhitaḥ ||47||  
 pitā sudakṣiṇas tasya bhadra ca jananī bhavet |  
 jyeṣṭho bhrātā vasudāmā dvayoḥ prema-pariplutaḥ ||48||  
 sārḍhāś caturdaśa samā vayaḥ kaiśorakojjvalaḥ |  
 nānā-puṣpa-bhūṣitāṅgo vana-mālā-vibhūṣitaḥ ||49||

**gandharvaḥ—**

niśākara-prabhā-kāntir gandharvo rūpavān bhavet |  
 rakta-vastra-paridhāno nānābharaṇa-saṁyutaḥ ||50||  
 vayo dvādaśa-varṣaṁ ca kiśora-vayasojjvalaḥ |  
 nānā-puṣpa-bhūṣitāṅgo gandharvaś ca suśobhitaḥ ||51||  
 mātā mitrā susādhvī ca vināko janako mahān |  
 śrī-kṛṣṇasya priyataro nānā-keli-kutūhalaḥ ||52||

**vasantaḥ—**

īṣad-gaurāṅga-kāntiś ca vastraṁ candra-samojjvalam |  
 nānā-maṇi-bhūṣitāṅgo vasanta ujjvalo bhavet ||53||  
 ekādaśa-varṣa-vayā nānā-mālya-vibhūṣitaḥ |  
 mātā ca śāradī sādhvī piṅgalo janako mahān ||54||

**ujjvalaḥ—**

rakta-varṇa-prabhā kāntir ujjvalaḥ paramojjvalaḥ |  
 tārāvalī-saṁ vastraṁ muktā-puṣpa-virājitaḥ ||55||  
 sāgarākhyāḥ pitā tasya mātā veṇī pativratā |  
 trayodaśa-varṣa-vayāḥ kiśoraḥ paramojjvalaḥ ||56||

**kokilaḥ—**

śubhra-kāntiḥ sulāvaṇyaḥ kokilaḥ paramojjvalaḥ |  
 nīla-vastra-paridhāno nānā-ratna-vibhūṣitaḥ ||57||  
 varṣaikādaśakaṁ māsāś catvāro yad-vayaḥ-kramaḥ |  
 janakaḥ puṣkaro nāma medhā mātā yaśasvinī ||58||

**sanandanah—**

īṣad-gaurāṅga-kāntiś ca śobhitaś ca sanandanah |  
 nīla-vastra-paridhāno nānābharaṇa-bhūṣitaḥ ||59||  
 sārḍhāś caturdaśa samā vayo mālya-virājitaḥ |  
 aruṇākṣaḥ pitā tasya mātā ca mallikā bhavet ||60||  
 śrīmān sanandanas tatra sauhrdātma-sundaraḥ |  
 mūrtimān eva rasarāḍ ujjalaś ca mahojjvalaḥ ||61||

**vidagdhaḥ—**

rūpaṁ campaka-varṇāḍhyaṁ vidagdho dīptimān bhavet |  
 śikhikaṇṭha-varṇa-vāsā muktā-mālā-vibhūṣitaḥ ||62||  
 caturdaśa-varṣa-pūrṇaḥ kiśoraḥ paramojjvalaḥ |  
 pitā ca maṭuko nāma janani rocanā bhavet ||63||  
 sudāmā cāgraja-bhrātā bhagini suśīlāpi ca |  
 śrī-kṛṣṇasya priyatamo yugma-bhāva-vibhāvitaḥ ||64||

**tatra śrī-madhumaṅgalaḥ—**

īṣac-chyāmala-varṇo'pi śrī-madhumaṅgalo bhavet |  
 vasanaṁ gaura-varṇāḍhyaṁ vanam-mālā-virājitaḥ ||65||  
 pitā sāndīpanir devo mātā ca sumukhī satī |  
 nāndīmukhī ca bhagini paurṇamāsī pitāmāhī ||66||  
 viduṣakaḥ kṛṣṇa-sakhaḥ śrī-madhumaṅgalaḥ sadā ||67||<sup>70</sup>

**atha śrī-balarāmaḥ—**

śubhraḥ sphatika-varṇāḍhyo balarāmo mahābalaḥ |  
 nīla-vastra-paridhāno vanamālā-virājitaḥ ||68||  
 dīrgha-keśaḥ sulāvaṇyaś cūḍā cārur manoharā |  
 ratna-kuṇḍala-yugmaṁ ca karṇa-yugme virājitaḥ ||69||  
 nānā-puṣpa-maṇer hāraḥ kaṇṭha-deśe suśobhitaḥ |  
 keyūra-valayau yugmau bāhu-yugme virājitau ||70||  
 ratna-nūpura-yugmaṁ ca pāda-yugme suśobhitaḥ |  
 vasudevaḥ pitā tasya mātā ca rohiṇī bhavet ||71||  
 nando mitraṁ pitus tasya mātā sādhvī yaśomatī |  
 bhrātā kaṇīyān śrī-kṛṣṇaḥ subhadrā bhagini ca sā ||72||  
 vayaḥ ṣoḍaśa-varṣaṁ ca kiśora-paramojjvalaḥ |  
 śrī-kṛṣṇasya priyatamo nānā-keli-rasākaraḥ ||73||

**atha viṭāḥ<sup>71</sup>—**

kaḍāra-bhāratī-bandha-gandha-vedādayo viṭāḥ |

<sup>70</sup> vikṛtāṅga-vaco veśair hāsya-kārī viduṣakaḥ | sāhitya-darpaṇe ca—kusuma-vasantādy-abhidhaḥ  
 karma-vapur-veśa-bhāṣādyaiḥ | hāsya-karaḥ kalahayati viduṣakaḥ syāt sva-karma-jñāḥ ||

<sup>71</sup> viṭa-lakṣaṇaṁ, yathā sāhitya-darpaṇe (3.43)—sambhoga-hīna-sampad viṭas tu dhūrtāḥ  
 kalaika-deśa-jñāḥ | veśopacāra-kuśalo vāgmī madhuro'tha bahu-mato goṣṭhyām ||

vividhāḥ sevakāś tasya sevā-saukhya-parāyaṇaḥ ||74||

**atha cetāḥ—**

cetā bhaṅgura-bhṛṅgāra-sāndhika-grahilādayaḥ |  
raktakaḥ patrakaḥ patrī madhukaṇṭho madhuvrataḥ |  
śālikas tālika mālī māna-mālādhārādayaḥ ||75||  
tad-veṇu-śṛṅga-muralī-yaṣṭi-pāśādi-dhārīṇaḥ |  
amīṣaṁ ghaṭakāś cāmī dhātūnām copahāraḥ ||76||

**tatra tāmbūlikāḥ—**

pr̥thukāḥ pārsvagāḥ keli-kalālāpa-kalāṅkurāḥ |  
pallavo maṅgalaḥ phullaḥ komalaḥ kapilādayaḥ ||77||  
suvilāsa-vilāsākṣa-rasāla-rasa-śālināḥ |  
jambūlādyāś ca tāmbūla-parīṣkāra-vicakṣaṇāḥ ||78||

**jala-sevakāḥ—**

payoda-vāridādyāś ca nīra-saṁskāra-kārīṇaḥ |

**vastra-sevakāḥ—**

vastropacāra-nipuṇāḥ sāraṅga-bakulādayaḥ ||79||

**keśa-kārīṇaḥ—**

premakando mahāgandhaḥ sairindhra-madhukandalāḥ |  
makarandādayaś cāmī sadā śarīra-kārīṇaḥ ||80||

**gāndhikāḥ—**

sumanaḥ-kusumollāsa-puṣpa-hāsa-harādayaḥ |  
gandhāṅga-rāga-mālyādi-puṣpālāṅkr̥ti-kārīṇaḥ |  
dakṣāḥ subandha-karpūra-sugandha-kusumādayaḥ ||81||

**nāpitāḥ—**

nāpitāḥ keśa-saṁskāre mardane darpaṇārpaṇe |

**koṣādhikārīṇaḥ—**

koṣādhikārīṇaḥ svaccha-suśīla-praṇuṇādayaḥ ||82||

**aparāḥ—**

vimalaḥ komalādyāś ca sthālī-pīṭhādi-dhārakāḥ |

**paricārikāḥ—**

dhaniṣṭhā-candanakalā-guṇamālā-ratiprabhāḥ ||83||  
taruṇīnduprabhā śobhārambhādyāḥ paricārikāḥ |  
gr̥ha-mārjana-saṁskārālepa-kṣīrādi-kovidāḥ<sup>72</sup> ||84||

**atha cet̥yaḥ—**

cet̥yaḥ kuraṅgī-bhṛṅgārī-sulambālambikādayaḥ ||85||

**atha carāḥ—**

---

<sup>72</sup> gr̥ha-saṁmārjanālepa-kṣīrāvartādi-kovidāḥ iti ca pāṭhaḥ |

caturaś cāraṇo dhīmān peśalādyāś carottamāḥ |  
caranti gopa-gopīṣu nānā-veśena ye sadā ||86||

**atha dūtāḥ—**

dūtā viśārado tuṅga-vāvadūka-manoramāḥ |  
nītisārādayaḥ kelau gopī-kuleṣu ca ||87||

**atha śrī-kṛṣṇasya dūtī-prakaraṇam—**

paurṇamāsī vīrā vṛndā vaṁśī nāndīmukhī tathā |  
vṛndārikā tathā melā muralādyāś ca dūtīkāḥ ||88||  
nānā-sandhāna-kuśalā tayor milana-kāriṇī |  
kuñjādi-saṁskriyābhijñā vṛndā tāsu varīyasī ||89||

**tatra paurṇamāsī—**

paurṇamāsyā aṅga-kāntis tapta-kāñcana-sannibhā |  
śukla-vastra-parīdhānā bahu-ratna-vibhūṣitā ||90||  
pitā surata-devaś ca mātā candrakalā satī |  
prabalaś tu patis tasyā mahā-vidyā yaśaskarī ||91||  
bhrātāpi devaprasthaś ca vraje siddhā-śiromaṇiḥ |  
nānā-sandhāna-kuśalā dvayoḥ saṅgama-kāriṇī ||92||

**tatra vīrā—**

vīrā nāma varā khyāta ānyā pūjitā vraje |  
vīrā pragalbha-vacanā vṛndā cātūkti-peśalā ||93||  
eṣā śyāmala-kāntiś ca śuklābha-vasanojjvalā |  
nānā-ratna-puṣpa-mālā-bhūṣaṇair bhūṣitāpi ca ||94||  
kavalāḥ patir etasyā mātā ca mohinī satī |  
tasyā pitā viśālo’pi bhatinī kavalā bhavet ||95||  
jaṭilāyāḥ priyatamā jāvataḥkhyā-pura-sthitā |  
nānā-sandhāna-nipuṇā dvayor milana-ceṣṭīā ||96||

**tatra vṛndāyā viśeṣaḥ—**

tapta-kāñcana-varṇābhā vṛndā kāntir manoharā |  
nīla-vastra-parīdhānā muktā-puṣpa-virājitā ||97||  
candrābhānuḥ pitā tasyā phullarā janani tathā |  
patir asyā mahīpālo mañjarī bhaginī ca sā ||98||  
vṛndāvana-sadā-vāsā nānā-kelī-rasotsukā |  
ubhayor milanākāṅkṣī tayor prema-pariplutā ||99||

**tatra nāndīmukhī—**

nāndīmukhī gaura-varṇā paṭṭa-vastra-vidhāriṇī |  
sāndīpaniḥ pitā tasyā mātā ca sumukhī satī ||100||  
bhrātā madhumaṅgalo’syāḥ paurṇamāsī pitāmahī |  
nānā-ratna-bhūṣitāṅgī kaiśora-vayasojjvalā ||101||  
nānā-sandhāna-kuśalā nānā-śilpa-vidhāyinī |  
dvayor milana-naipuṇyā sadā prema-yutā bhavet ||102||

**atha sādharma-bhṛtyāḥ—**

śobhana-dīpanādyāś ca dīpikādhāriṇo matāḥ |  
sudhākāra-sudhānāda-sānandādyā mṛdaṅginaḥ ||103||

kalāvantas tu mahatīvādino guṇa-śālinah |  
 vicitra-rāva-madhura-rāvādyās tasya vandinah ||104||  
 nartakās candrahāsenduhāsa-candramukhādayah |  
 kalakaṇṭhaḥ sukaṇṭhaś ca sudhākaṇṭhādayo'py amī ||105||  
 bhārataḥ sārado vidyāvilāsa-sarasādayah |  
 sarva-purandhra-nipuṇā rasajñās tāla-dhāriṇah ||106||  
 kañcukādi-vinirmātā rauciko nāma saucikaḥ |  
 nirṇejakās tu sumukho durlabho rañjanādayah ||107||  
 puṇyapuñjas tathā bhāgyarāśir ity asya haḍḍipau |  
 svarṇa-kārāv alaṅkāra-kārau raṅgaṇa-ṭaṅkanau ||108||  
 kulālau manthanī-pārīkārau pavana-karmaṭhau |  
 vardhakī vardhamānākhyah khaṭṭā-śakaṭa-kārakau ||109||  
 sucitraś ca vicitraś ca khyātau citrakarāv ubhau |  
 dāma-manthāna-kuṭhāra-peṭī-śikyādi-kāriṇah |  
 kāravaḥ kuṇḍa-kaṇṭhola-karaṇḍa-kaṭulādayah ||110||

### **paśavaḥ—**

maṅgalā piṅgalā gaṅgā piśaṅgī maṇika-stanī |  
 haṁsī vaṁśīpriyety ādyā naicikās tasya supriyāḥ ||111||  
 padmagandha-piśaṅgākṣau balīvardāv atipriyau |  
 suraṅgākhyah kuraṅgo'sya dadhilobhābhidhaḥ kapiḥ ||112||  
 vyāghra-bhramarakau śvānau rājahaṁsaḥ kalasvanah |  
 śikhī taṇḍāvikābhikhyah śukau dakṣa-vicakṣanau ||113||

### **sthāna-vivaraṇam—**

vṛndāvanam mahodyānam śreyo niḥśreyasād api |  
 krīḍā-girir yathārthākhyah śrīmān govardhano mataḥ ||114||  
 nīla-maṇḍapitkā ghaṭṭah kandarā maṇi-kandalī |  
 ghaṭṭo mānasa-gaṅgāyāḥ pāraṅgo nāma viśrutaḥ ||115||  
 suvilāsatarā nāma tarir yatra virājate |  
 nāmnā nandīśvaraḥ śailo mandiraṁ sphurad-indiram ||116||  
 āsthānī-maṇḍapah pāṇḍu-gaṇḍa-śailāsanojjvalah |  
 āmoda-var dhano nāma paramāmoda-vāsitaḥ ||117||  
 pāvanākhyam saraḥ krīḍā-kuñja-puñja-sphurat-taṭam |  
 kuñjam kāma-mahā-tīrtham mandāro maṇi-kuṭṭimaḥ ||118||  
 nyagrodha-rājo bhāṇḍīrah kadambas tu kadamba-rāt |  
 anaṅga-raṅga-bhūr nāma līlā-pulinam ucyate ||119||  
 yamunāyā mahā-tīrtham khelā-tīrtham tad ucyate |  
 parama-preṣṭhayā sārdham sadā yatra sa khelati ||120||

### **atha śrī-kṛṣṇasya vyavahārya-dravyāṇi—**

śaradindus tu mukuro vyajanam madhumārutam |  
 līlāpadmam sadā-smeram geṇḍukaś citrakorakah ||121||  
 śiñjinī mañjulaśaraḥ mañibandhātānī-yugam |  
 vilāsa-kārmanam nāma karmukam kaṇa-citritam ||122||  
 divya-ratna-sphuran-muṣṭis tuṣṭidā nāma kartarī |  
 mandraghoṣo viśāṇo'sya vaṁśī bhuvana-mohinī ||123||  
 rādhā-hṛn-mīna-vaḍiśī mahātmābhidhāpi ca |  
 ṣaḍ-randhra-bandhurā veṇuḥ khyātā madana-jhaṅkṛtiḥ ||124||  
 kākālī-mūkita-pikā muralī saralābhidhā |

gauḍī ca gurjarī ceti rāgāvaty anta-vallabhau ||125||  
japyah sādhyāṅkitah preṣṭhābhīdhānam manur adbhutah |  
daṇḍas tu maṇḍano nāma vīṇā nāma taraṅginī ||126||  
pāśau paśu-vaśīkārau dohany amṛta-dohanī |

**atha bhūṣaṇāni—**

ambārpitā mahā-rakṣā navaratnāṅkitā bhuje ||127||  
aṅgade raṅgadābhikhye caṅkane nāma kaṅkane |  
mudrā ratnamukhī pītaṁ vāso nigama-śobhanam ||128||  
kiṅkiṇī kala-jhaṅkāṛā mañjīrau haṁsa-gaṅjanau |  
kuraṅganayanā-citta-kuraṅga-hara-śiṅjītau ||129||  
hāraṁ tārāvalī<sup>73</sup> nāma maṇimālā taḍit-prabhā |  
ruddha-rādhā-pratikṛtir niṣko hṛdaya-modanaḥ ||130||  
kaustubhākhyo maṇir yena praviśya hradam auragaḥ |  
kāliya-preyasī-vṛnda-hastair āmtopahāritaḥ ||131||  
kuṇḍale makarākāre rati-rāgādhidaivate |  
kirītaṁ ratna-pārākhyam cūḍā cāmara-ḍomarī ||132||  
navaratna-vidambākhyam śikhaṇḍam mukuṭam viduḥ |  
rāgavallī tu guṇjālī tilakaṁ dṛṣṭi-mohanam ||133||  
patra-puṣpa-mayī mālā vanamālā padāvadhiḥ |  
vajrayantī tu kusumaiḥ pañca-varṇair vinirmitā ||134||  
janmanālaṅkṛtā puṇyā kṛṣṇā bhādrāṣṭamī-niśā |  
preyasyā saha rohiṇyā śaśī yasyām udevyān ||135||

**atha śrī-kṛṣṇasya preyasyaḥ—**

atha tasyānukīrtyante preyasyaḥ paramādbhutāḥ |  
ramādibhyo'py uru-prema-saubhāgya-bhara-bhūṣitāḥ ||136||

**tatra śrī-rādhā—**

ābhīra-subhruvām śreṣṭhā rādhā vṛndāvaneśvarī |  
asyāḥ sakhyāś ca lalitā-viśākhādyāḥ suviśrutāḥ ||137||  
candrāvalī ca padmā ca śyāmā śaivyā ca bhadrīkā |  
tārā vicitrā gopālī pālīkā candrasālīkā ||138||  
maṅgalā vimalā līlā taralākṣī manoramā |  
kandarpa-maṅjarī mañju-bhāṣiṇī khaṇjanekṣaṇā ||139||  
kumudā kairavī śārī śāradākṣī viśārādā |  
śaṅkarī kuṅkumā kṛṣṇā śāraṅgīndrāvalī śivā ||140||  
tārāvalī guṇavatī sumukhī keli-maṅjarī |  
hārāvalī cakorkākṣī bhāratī kamalādayaḥ ||141||  
āśām yūthāni śataśaḥ khyātāny ābhīra-subhruvām |  
lakṣa-saṅkhyāś tu kathitā yūthe yūthe varāṅganāḥ ||142||  
mukhyāḥ syus teṣu yūtheṣu kāntāḥ sarva-guṇottamāḥ |  
rādhā candrāvalī bhadrā śyāmalā pālīkādayaḥ ||143||  
tatrāpi sarvathā śreṣṭhe rādhā-candrāvalīty ubhe |  
yūthayos tu tayoh santi koṭi-saṅkhyā mṛgīdrśaḥ ||144||  
tayor apy ubhayor madhye sarva-mādhuryato'dhikā |  
rādhikā viśrutim yātā yad gāndharvākhyayā śrutau ||145||  
asamānordhva-mādhurya-dhuryo gopendra-nandanaḥ |

<sup>73</sup> saptaviṁśatir mauktikā tārāvalīti koṣāḍau prasiddham |

yasyāḥ prāṇa-parārdhānām parārdhād api vallabhāḥ ||146||  
 śrī-rādhā-rūpa-lāvaṇyam viśeṣāt parikīrtiyate |  
 nānā-vaidagdhī-naipuṇyā sudhārṇava-svarūpiṇī ||147||  
 nava-gorocanābhātir druta-hema-sama-prabhā |  
 kim vā sthīrā vidyud iva rūpātīparamojjvalā ||148||  
 vicitrām nīla-vasanam tasyāś ca paśobhitam |  
 nānā-muktā-bhūṣitāṅgī nānā-puṣpa-virājitā ||149||  
 dīrgha-keśī sulāvaṇya-muktā-mālā-suśobhitā |  
 puṣpa-mālā-suvinyāsyā suveṇī paramojjvalā ||150||  
 subhālāḥ paramoddīptaḥ sindūra-paribhūṣitaḥ |  
 nānā-citrālakā bhānti citra-patra-suśobhitāḥ ||151||  
 bāhu-yugmaṁ sulāvaṇyam nīla-kaṅkaṇa-śobhitam |  
 anaṅga-daṇḍa-lāvaṇya-mohinī paramā bhavet ||152||  
 nayanotpala-yugmaṁ ca ākaṇṇa-paśobhitam |  
 kajjalojjvala-dīptiś ca tarilokya-jayinī parā ||153||  
 nāsikā tila-puṣpābhā muktāveśara-śobhitā |  
 nānā-sugandha-yuktā sā parā dīptimatī bhavet ||154||  
 ratna-tāḍaṅka-yugmaṁ ca nānā-citra-vinirmitam |  
 oṣṭhādharāḥ sudhā-ramyo raktotpala-vinirjitaḥ ||155||  
 muktā-mālā danta-paṅktī rasanā-paśobhitā |  
 mukha-padmaṁ sulāvaṇyam koṭi-candra-prabhākaram |  
 bimbavac ca sudhāramya-prema-hāsyā-yutaṁ bhavet ||156||  
 cibukasya sulāvaṇyam kandarpa-mohanam param |  
 masi-binduḥ sulāvaṇyo hemābje bhramarī yathā ||157||  
 kaṇṭha-deśe citrarekhā muktā-mālā-vibhūṣitā |  
 prṣṭha-grīvā suramyā ca pārśve'pi mohinī bhavet ||158||  
 vakṣaḥ-sthalaṁ sulāvaṇyam hema-kumbha-suśobhitam |  
 kaṅcūlyācchāditam tasyā muktā-hāra-virājitam ||159||  
 subāhu-yugalaṁ tasyā lāvaṇya-moha-kāri ca |  
 ratnāṅgade taylor madhye valayā-paśobhite ||160||  
 ratna-kaṅkaṇa-dīpte ca ratna-guccha-virājite |  
 raktotpalaṁ hasta-yugmaṁ nakha-candra-sudīptakam ||161||

#### **kara-cihnāni—**

bhṛṅgāmbhoja-śaśikalā-kunḍala-cchatra-yūpakāḥ |  
 śaṅkha-vṛkṣa-kusumaka-cāmara-svastikādayaḥ ||162||  
 ete cihnāḥ śubhakarā nānā-citra-virājitāḥ |  
 karāṅgulyaḥ sudīptāś ca ratnāṅgurīya-bhūṣitāḥ ||163||  
 udaram madhu-lāvaṇyam nimna-nābhi-suśobhitam |  
 sudhārasa-prapūrṇam ca trailokya-mohanam param ||164||  
 kṣīṇa-madhyam kaṭi-taṭam lāvaṇya-bhara-bhaṅguram |  
 bali-trayī-latā-baddhā kiṅkiṇī-jāla-śobhitā ||165||  
 ūrū dvau rāmarambheva manoja-citta-mohanau |  
 jānū dvau ca sulāvaṇyau nānā-keli-rasākaraḥ ||166||  
 śrīpāda-padma-yugmaṁ ca maṇi-nūpura-bhūṣitam |  
 baṅka-rāja-sulāvaṇya-padāṅgurīya-śobhitam ||167||

#### **atha-carāṇa-cihnāni—**

śaṅkhendu-kuṅjara-yavāṅkuśāś ca ratha-dhvajau |  
 ḍomara-svasti-matsyādi-śubha-cihnau padāv api ||168||

āpañcadaśa-varṣaṁ ca vayaḥ kaiśorakojjvalam |  
 mātṛ-koṭer api snigdhā yatra gopendra-gehinī ||169||  
 vṛṣabhānuḥ pitā tasyā vṛṣabhānur ivojjvalaḥ |  
 ratnagarbhā kṣitau khyātā kīrtidā jananī bhavet<sup>74</sup> ||170||  
 pitāmaho mahābhānur indur<sup>75</sup> mātāmaho mataḥ |  
 mātāmahī-pitāmahyau mukharā-sukhade ubhe ||171||  
 ratnabhānuḥ śubhānuś ca bhānuś ca bhrātarau pituḥ |  
 bhadrakīrtir mahākīrtir kīrticandraś ca mātulāḥ ||172||  
 mātulyo menakā ṣaṣṭhī gaurī dhātṛī ca dhātakī |  
 svasā kīrtimatī mātur bhānumudrā pītṛṣvasā ||173||  
 pītṛṣvasṛ-patīḥ kāśo mātṛṣvāsṛ-patīḥ kuśaḥ |  
 śrīdāmā pūrvajo bhrātā kaniṣṭhānaṅga-mañjarī ||174||  
 śvaśuro vṛka-gopaś ca devaro durmadābhīdhaḥ |  
 śvaśrūs tu jaṭilā khyātā patimmanyō’bhimanyukaḥ ||175||  
 nanandā kuṭilā-nāmnī sadā-cchidra-vidhāyinī |  
 parama-preṣṭha-sakhyas tu lalitā sa-viśākhikā ||176||  
 sucitrā-campakalatā-raṅgadevī-sudevīkā |  
 tuṅgavidyendulekhe te aṣṭau sarva-gaṇāgrimāḥ ||177||

#### **tatra priya-sakhyah—**

priya-sakhyah kuraṅgākṣī maṇḍalī maṇi-kuṅgalā |  
 mālātī candralalitā mādhavī madanālasā ||178||  
 mañjumedhā śaśikalā sumadhyā madhurekṣaṇā |  
 kamalā kāmālatikā guṇacūḍā varāṅgadā ||179||  
 mādhuṛī candrikā prema-mañjarī tanumadhyamā |  
 kandarpa-sundarī mañjukesīty ādyās tu koṭīśaḥ ||180||

#### **atha jīvita-sakhyah—**

uktā jīvita-sakhyas tu lāsikā kelikandalī |  
 kādambarī śaśimukhī candrarekhā priyamvadā ||181||  
 madonmadā madhumatī vāsantī kalabhāṣiṇī |  
 ratnāvalī maṇimatī karpūra-latikādayaḥ ||182||

#### **atha nitya-sakhyah—**

nitya-sakhyas tu kastūrī manojñā maṇi-mañjarī |  
 sindūrā candanavatī kaumudī madirādayaḥ ||183||

#### **atha śrī-rādhāyā mañjaryah—**

anaṅga-mañjarī rūpa-mañjarī rati-mañjarī |  
 lavaṅga-mañjarī rāga-mañjarī rasa-mañjarī ||184||  
 vilāsa-mañjarī prema-mañjarī maṇi-mañjarī |  
 suvarṇa-mañjarī kāma-mañjarī ratna-mañjarī ||185||  
 kastūrī-mañjarī gandha-mañjarī netra-mañjarī |  
 śrī-padma-mañjarī līlā-mañjarī hema-mañjarī |  
 bhānumaty anya-paryāyā supremā rati-mañjarī ||186||

#### **atha śrī-rādhāyā upāsyah—**

<sup>74</sup> janani kīrtidākhyayā ity api pāṭhaḥ |

<sup>75</sup> bindur ity api pāṭhaḥ |

upāsyo jagatām cakṣur bhāgavat-padma-bāndhavaḥ |  
japyah svābhīṣṭa-saṁsargī kṛṣṇa-nāma-mahāmanuḥ |  
paurṇamāsī bhagavatī sarva-saubhāgya-vardhinī ||187||

**atha sakhyādi-viśeṣāḥ—**

lalitādyā aṣṭa-sakhyo mañjaryas tad-gaṇaś ca yaḥ |  
sarvā vṛndāvaneśvaryāḥ prāyaḥ sārūpyam āgatāḥ ||188||  
kānanādi-gatāḥ sakhyo vṛndā-kundalatādayaḥ |  
dhaniṣṭhā guṇamālādyā vallaveśvara-gehaḡāḥ ||189||  
kāmadā nāma dhātreyī sakhi-bhāva-viśeṣa-bhāk |  
rāgalekhā-kalākelī-mañjulādyās tu dāsikāḥ ||190||  
nāndīmukhī-bindumatīty ādyāḥ sandi-vidhāyikāḥ |  
suhṛt-pakṣatayā khyātāḥ śyāmalā maṅgalādayaḥ ||191||  
pratipakṣatayā khyātim gatāś candrāvalī-mukhāḥ |  
kalāvatyō rasollāsā guṇatuṅgā smaroddhurāḥ ||192||  
gandharvās tu kalākaṇṭhī sukaṇṭhī pika-kaṇṭhikā |  
yā viśākhā-kṛta-gītīr gāyantyāḥ sukhadā hareḥ ||193||  
vādayantyāś ca suṣiraṁ tatānaddha-ghanāny api |  
māṇikī-narmadā-premavatī-kusuma-peśalāḥ ||194||  
sakhyāś ca nitya-sakhyāś ca prāṇa-sakhyāś ca kāścana |  
priya-sakhyāś ca parama-preṣṭha-sakhyāḥ prakīrtitāḥ ||195||

**atha śrī-rādhā-bhṛtyāḥ—**

rāgalekhā kalākelī bhūridādyās tu dāsikāḥ |  
divākīrti-tanūje tu sugandhā nalinīty ubhe |  
mañjiṣṭhā-raṅgarāgākhye rajakasya kiśorike ||196||  
pālindrī nāma sairindhṛī citrinī citrakārīṇī |  
māntrikī tāntrikī nāmnā daivajñā daivatārīṇī ||197||  
tathā kātyāyanīty ādyā dūtikā vayasādhikāḥ |  
ubhe bhāgyavatī-puñjapūnye haḍḍipa-kanyake ||198||  
bhṛṅgī mallī matallī ca pulinda-kula-kanyakāḥ |  
kecit kṛṣṇa-gaṇaś cāsyāḥ parivāratayā mataḥ ||199||  
gārgī mukhyā mahīpūjyā ceṭyo bhṛṅgārikādayaḥ |  
subalojjvala-gandharva-madhumāṅgala-raktakāḥ ||200||  
vijayādyā rasālādyā payodādyā viṭādayaḥ |  
āsannā sarvadā tuṅgī piśaṅgī kalakandalā ||201||  
mañjulā bindulā sandhā mṛdulādyās tu bālikāḥ |  
samāmsamīnāḥ sunadā yamunā bahulādayaḥ ||202||  
pīnā vatsatārī tuṅgī kakkhaṭī vṛddha-markaṭī |  
kuraṅgī raṅgiṇī khyātā cakorī cārucandrikā ||203||  
nija-kuṇḍa-carī tuṇḍīkerī nāma marālikā |  
mayūrī tuṇḍikā-nāmnā śārike sūkṣmadhī-śubhe ||204||  
bandhāni lalitā-devyā lalitāni sva-nāthayoḥ |  
paṭhantyo citrayā vācā ye citṛikurutāḥ sakhiḥ ||205||

**atha bhūṣaṇāni—**

tilakaṁ smarayantrākhyam hāro hari-manoharaḥ |  
rocanau ratna-tāḍaṅkau ghrāṇa-muktā prabhākārī ||206||  
channa-kṛṣṇa-praticchāyam padakaṁ madanābhidham |  
syamantakānya-paryāyaḥ śaṅkhacūḍa-śiromaṇiḥ ||207||

puṣpavantau kṣipan kāntyā saubhāgya-maṇir ucyate |  
 kaṭakāś caṭakārāvāḥ keyūra-maṇi-karbure ||208||  
 mudrā nāmāṅkitā nāmnā vipakṣa-mada-mardinī |  
 kāñcī kāñcana-citrāṅgī nūpure ratna-gopure ||209||  
 madhusūdanam ārundhe yayoh śiñjita-mañjarī |  
 vāso meghāmbaram nāma kuravinda-nibham tathā ||210||  
 ādyaṁ sva-priyam abhrābham raktamantyaṁ hareḥ priyam |  
 sudhāmśu-darpa-haraṇo darpaṇo maṇi-bāndhavaḥ ||211||  
 śalākā narmadā haimī svastidā ratna-kaṅkatī |  
 kandarpa-kuhalī nāma bāṭikā puṣpa-bhūṣitā ||212||  
 svarṇayūthī taḍidvallī kuṇḍam khyātaṁ sva-nāmataḥ |  
 nīpa-vedī-taṭe yasya rahasya-kathana-sthalī ||213||  
 mallāraś ca dhanāśrīś ca rāgau hṛdaya-modanau |  
 chālikyaṁ dayitaṁ nṛtyaṁ vallabhā rudra-vallakī ||214||  
 janmanā ślāghyatām nītā śuklā bhādrapadāṣṭamī |  
 kāntā-ṣoḍaśabhī reme yatrāli-nilaye śaśī ||215||<sup>76</sup>  
 ity etat parivārāṇām śrī-vṛndāvana-nāthayoḥ |  
 asaṅkhyānām gaṇayitum diṅ-mātram iha darśitam<sup>77</sup> ||216||

iti śrī-rūpa-gosvāmi-pāda-viracitāyām  
 śrī-rādhā-kṛṣṇa-gaṇoddeśa-dīpikāyām  
 laghu-bhāgaḥ sampūrṇaḥ  
 ||0||

<sup>76</sup> ṣoḍaśyā bhāryayā reme yatrāli-nilaye vidhuh | ity api pāṭhaḥ |

<sup>77</sup> aśakyānām gaṇayitum dig eva kila darśitā iti ca pāṭhaḥ |